

B) BETEGSÉGEK ÉS GYÓGYÍTÁSUK.

1. Szerelemkeltés, sexualia.

Szerelemkeltés. A leány a legényt *megprikezésálja*. (= meg akarja fogni.)

Eljárások:

A leány hajsálát a legény kabátjába varrja. (K. 60.)

Leány a legény zsebébe 9 póktojást tesz annak tudta nélkül, akkor megszereti. (K. 36.)

Kolozsvári almát ketté vágják: ha 11 mag van benne, kiszedik és a fiú zsebibe teszik észrevétlen. Akkor elveszi. (K. 60.)

A lány bal cipőjében hordjon valamit a fiú ruhájából. (Kolozsváron egy nézőnő tanácsolta. [K. 16.]

A leány a legény ruhájából észrevétlen cérnát vesz és azt cipősarkában a talpbélés alá teszi és ott 9 napig tartja. Ahányszor rálép, annyiszor gondol az illető rá. 9 nap múlva fatörzsbe ássa, mire elrohad, egymásé lesznek. Adatközlő megpróbálta, de kitavaszkodott, meztláb kellett járni, ezért nem sikerült. (K. 10.)

A lány a férfi bajuszából, hajából vagy ruhadarabjából egy darabot levág és azt elviszi a nézőnőnek, aki *megbroszkonyálja* azt. (K. 63.)

Leány sót dob a tűzbe: „Úgy égjen a szíve és a lelke utánam, ahogy ég a só a tűzben.“ (Adatközlő kidei magyar asszony Kolozsváron hallotta, itt Kidén állítólag nem ismerik.)

A lány meztelenül üljön a szénvonóra, kereken menjen a ház körül és mondja, hogy hozza el azt, akit szeret. (Töredék. K. 78.*)

A leány a legényt kötővel megméri annak tudta nélkül, 9 göcsöt tesz a kötőre és a kémény falába dugja a kövek közé, mondva: „Akkor haggyál el engemet, amikor ez innen elvesztődik“. (K. 36.)

A leány a legény nyomát felveszi és a kemencébe tapasztja: „Ezt a nyomot én veszem, a kemencébe tapasztom, de nem azért

vettem, hogy azt odatapasszam, hanem hogy az, akinek nyomát felvettem, úgy égjen, mint ez a nyom, amíg hozzám el nem jön.“ (C. 107.)

A leány a legény lábnyomát háromszor előlről a sarkáig húzza, mondva: „Úgy jöjjön vissza utánam, ahogy én húzom ezt a sárt hátra.“ A sárt a kéménybe tapasztja, háromszor mondva: „Szenséges szűz Mária add, hogy úgy járjon utánam, ahogy jár a füst a kéményben.“ Adatközlő kidei ref. magyar asszony Kolozsváron hallotta, a sárt Kolozsvárról elhozta Kidébe és itt tapasztotta a kéménybe. Járt is utána a legény, hogy alig tudott szabadulni tőle.

A leány zöld békát fog, hangyabolyba teszi, utána három napra az ott talált csontokkal a fiatal embert megkeni: „Űgy ne legyen nyugta, ahogy annak a békának sem volt nyugta a hangyabolyban.“ Egy magyar asszonytól hallotta. (C. 107.)

A leány a legénynek havibajos vérét vagy havibajos szőrit adja be. A szőrt platra kell tenni, megpergelni és úgy beadni. (K. 10.)

Ha a lánynak havibaja van, ujját vérezze be és azzal háromszor észrevétlen keresztet csináljon a férfi hátán, közben háromszor magában mondja: „Akkor haggyál el engemet, amikor engem ez a vérzés elhagy.“ (K. 63.)

Havibajos vért pálinkában adnak be a legénynek. (K. 63.)

A nő véres ingét egy hétig férje feje alatt (a párna alatt) tartsa, hogy soha el ne hagyja. (Akkor csinálja, ha észreveszi, hogy férje el akarja hagyni. K. 63.)

Patikából *veszett bikaszirt* vesznek és a székre kenik, hogy üljön be az, akiben szerelmet akarnak kelteni. (K. 10.)

Egy román asszony Borsán a patikában *vinarsz de skularica*-t (állító vizet) kért. (B. 75.)

Sexualia. „A jó Isten tuggya, hogy most nincsen semmi szégyenük a lányoknak. Ezt megmutatja a vadmurok.⁴⁶ a Régen a virágja közepén nagy feketeség volt, akkor szégyenlősek voltak a lányok. Most, ahogy a vadmurok virágjának nincs feketesége, úgy a lányoknak sincs egy csepp se.“ (K. 47.)

Bitang = a törvénytelen gyerek.

*Fatalo*⁴⁷ = homosexuális férfi. *Nincs férfi képessége.* (K. 16.)

⁴⁶a *Daucus carota* L.

⁴⁷ Csak Erdélyben ismert szó. Székelyföld, Marosszék, Udvarhely m. M T Sz. *Fataró* = se férfi, se nő, se kakas, se tyúk. Jankó: Torda, 291.

Lator = *kurvás ember* férfiben. A nőben: *kurva*. *Mennél soványabb, annál pogányabb* (= *annál kurvásabb*.)

Ringyó = aki sokat szeret, akihez sokan járnak. „Örökké kacagnak a férfiak szemibe“.

Zsodomikus = homosexualis férfi.⁴⁸

2. Havibaj.

Megvan a baja. — *Havibaja van.* — *Rajta volt a másik.* — *Vendége van, rajta van a vendég.* — *Megjött a piros király.* — *Legkedvesebb vendége jön.* — *Piros pünkösöd napja van.* — *Jönnek a pirosak, annyi pirosak jönnek.* — *Mennyasszony vagyok, nem megyek a templomba.* (Még református asszony sem megy a templomba, ha havibaja van.) — Ha a nőnek szemepillája lehull és a szeme alatt megkapja: *vendége lesz.* (K. 6, 10, 63, 64, B. 85.)

Tiltott cselekedetek:⁴⁹ Ha havibajos virágot szagol,

⁴⁸ A felsorolt szerelemkeltő eljárások legtöbbje ismeretes Magyarországon egyéb területén is (pl. Hódmezővásárhely, Népkönyv és Nyelvünk 1931:276; Hajdu m., Liszt; Göcsej, Ethn. 1907:35; palóc stb.), mégis azt állapíthatjuk meg, hogy Erdélyből származik a legtöbb adatunk. Vegyük példának a hangyabolyba dugott békacsontot. Kürtöbe tett béka szerepel már egy 1583. évi kolozsvári boszorkányperben (Komáromy 26.). Előfordul a hangyabolyba dugott békacsont Bornemisszánál (1578? Ethn. 1913:202.), boszorkányperekben (Kolozsvár, 1684. Komáromy 139; Debrecen, 1694. Komáromy 172), újabb gyűjtésekben: Haltrich 273; Jankó: Kalotaszeg, 196; Szilágy, Ethn. 1891:205; Szatmár-ceseke, Ethn. 1928:201; Besztercevidéki oláh, Ethn. 1913: 95; erdélyi cigány, Ethn. 1890:276; Hajdu m., Liszt; palóc, Ethn. 1894:189; Göcsej, Ethn. 1907:35. A boszorkányperek aktáiban is a szerelemkeltéssel kapcsolatban Erdély szerepel a legtöbbször: Kolozsvár, 1584 (nyomfeszítés, Komáromy 28, ugyanebből az időszakból még több más kolozsvári adat), Aranyosszék, 1694. (Komáromy 175), Bihar, 1715 (Komáromy 264), Dés 1752 (Komáromy 531). Adataink vannak még Debrecenből (1700. Komáromy 195). Hozzátehetjük még, hogy Erdélyből ismerjük a legtöbb ráolvasást szerelmi ügyekben. Egyéb adatokat l. Jankó: Kalotaszeg, 196--7., Jankó: Torda 246--7. — Megjegyzem, hogy a menstruációs vér szerelemkeltő hatása szerepel már Szent László korában is (Szabolcsi zsinat, Ethn. 1935:22.)

⁴⁹ A havibajjal kapcsolatos tiltott cselekedetek másutt is ismeretesek és ezt még a meglehetősen polgárosult vidéken, napjainkban is betartják. A Keszthely közelében fekvő Cserszegtomajon pl. a havibajos asszony a világért sem menne fel a gyümölcsfára, nehogy az kiszáradjon. (Saj. gyűjt.).

a virág kiszárad. Még öntözni sem szabad a virágot. — Vetni, hordani nem szabad, mert üszökös lesz a búza. (K. 60. „Mi is megtartjuk.“) — Téltre havibajos ne rakjon el uborkát, más hasonlókat, káposztát se sózzon be, mert megromlik. — Juhokhoz ne menjen, mert megdöglenek a juhok. — Kenderáztatáskor ne menjen a hideg vízbe, mert különben fehérfolyást kap. (K. 47, 60, B. 85.)

Régen a nők havibajkor semmit se viseltek, csak törülték a pendelyükkel. Most van felkötő, mert „mindenki úriasszony“. (K. 78.*)

3. Magtalanság.

A magtalanság oka, hogy *nem talál a vér a vérrel*. Gyógyítása: Négy burjánt (egy kis zsályát, mályvát, kásavirágot, pipitért) meg kell főzni. Újholdkor a kert fenekibe lemenni, kelet felé fordulnak és a levét megisszák. Három-négy napra már *érvényesül*. Adatközlő egy magyartól halotta Kolozsváron. (K. 10.) — A szamártövis bogójában kicsiny nyú van, azt pálinkába meg kell inni. De ha már két nyú van, akkor nem szabad meginni. Egy román asszonytól hallotta. (Bá. 42.) — Halott csontjából egy keveset vesznek és azt megisszák. (K. 10.) — Búcsúba is elmenni, hogy gyerekük legyen. (K. 22.) — Végül megemlíthetjük: csak akkor lesz állapotos az asszony, ha egyszerre élveznek. (K. 78.*)

4. Magzatelhajtás.

„Kidében sok *gyerekcsináló* van, a magyar asszonyok jobban értenek a gyerekcsináláshoz“. (C. 55.) Itt ha valakinek három gyereke van, mondják: „Éppen elég van!“ Ha meg négy: „Istenem, már annyi gyereke van!“ (K. 10.) Kidén a falusi műkedvelők *Kodolányi János Földindulás*-át játszották el. Soknak a darab nem tetszett, mert nagyon nyíltan mondott el mindent, de soknak azért tetszett is. Annál a résznél, hogy „Látod a Julit?“ — „Megáldott az Isten“, a közönség egy része kacagott, a másik része sírt. De különben jól sikerült darab volt. (K. 10. Adatközlő a főszerepet játszotta.)

Ha egy asszony akarattal vesztí el a gyerekét: *elcsinálta* (a harmadik hónapig). Ha a terhes valamit megkíván és nem kapja meg, akkor elvesztí a gyerekét. (= *ellett a gyerek*. K. 11.)

A gyerekcsináló tudomány nem áll összefüggésben a gyógyító képességekkel. Bádok leghíresebb gyógyítója (Bá. 42.) semmiféle abortív szert nem tudott mondani, magának is kilenc gyermeke volt.⁵⁰ Hasonlókép Csomafáján a tudós román asszonyok igen sok ráolvasást, gyógyítást tudnak, de magzatelhajtáshoz nem értenek. (Pl. C. 122.*) — Sokszor az asszonyok rosszaságból nem árulják el a másik asszonnak az abortív szert: csak legyen másnak is gyereke. (K. 78.*)

Megelőzés. „Bennt csipelt és kint szórt“. (Kide.) — „Csip el a csürben, szórja el az udvaron.“ (K. 6.) Ugyanezt Bádokban magyar asszonytól románul hallottam. (Bá. 42.) De a kidei bába szerint, ha ilyen alapon mindig őrizkedünk, hogy ne legyen gyerek, akkor az ember ideges lesz. (K. 48.*) — Koitus után kimossák, esetleg irrigátort használnak. (K. 48,* 78.*) — Állítólag gumit is használnak. (K. 78.*) — Sokáig szoptatják a gyermeket, nehogy az asszony állapotos legyen. (Borsa.)

Belső abortív szerek. Fekete nadály gyökerit megfőzik, szesszel, élesztővel elkészítik, megisszák. Kidén csak egy öreg asszony tudta elkészíteni. Pénzért csinálta másoknak, de senkinek sem árulta el a titkot. (K. 10.) — Isszák a bazsarózsa és az oleander gyökerének főzetét is. (K. 48.*) — A fehér liliom sárgáját gyenge meleg vízben isszák meg. (K. 47.) — Jó a komlógyöker tea is. Kevés élesztőt is be kell tenni. (K. 10.) — A fehér ürmet a kolozsvári *Szénafűről*, a *Roszarokról* hozzák, mert itt nem terem. Szintén teának használják. (K. 10.) — Sáfránt borba tesznek, 24 óráig állni hagyják, majd megisszák. (K. 6.) — Kékköves vizet is isznak. (K. 6, 10.)

Általános erőművi szerek. Az asszony üres hambárba behajol, hogy nyomja a hasát a deszka. (K. 10.) — Ha kenyeret sütnék, mind a kilenc kenyeret a padra vagy vastag deszkára teszik és ott hagyják, amíg jól megforrósodik az. Ezután az asszony végig ül sorban mind a kilenc kenyér helyébe. (K. 10.) — Általános a meleg cseberfürdő. (K. 10.) — A meleg vízbe mustárlisztet is tehetnek. (K. 78.*)

Helyben alkalmazott erőművi szerek. A méhet megpiszkálják orsóval, tolluszárral, horgolótűvel. (K. 11, 48, 78.) — A méhbe a héjától megfosztott fehér üröm gyökerit

⁵⁰ „Meglett a tizenkét gyerek, mert annyi lett kiszabva“, (Bá. 42.)

tólják fel. Ezért termelik az udvaron is. (K. 10, 11, 48,* 78.*) — Hasonlókép járnak el a piros bazsarózsa gyökérrel és a mezei petrezselyem gyökerivel. A mezei petrezselyem gyökerinek olyan ereje van, hogy megindítja a vérzést. (K. 11, 48.*) — Feltőlják a méhbe a kékkövet is. (K. 48.*) — Mondották még, hogy természetették a csudafavirágot, a csudafamagot is elhajtás végett, de hogy ezt mikép alkalmazták, nem sikerült megtudnom. (Bádok.)

Az abortus utáni vérzés elállítására timsót dugnak be. (K. 48.*)

Az *elcsinált* gyereket a métába ássák el, mert a keresztetlen gyerekből lesz a szellem. (K. 11.)

5. Terhesség.

A terhes asszonyról így beszélnek: *állapotos*. Ha gyermek is jelen van: *készülődik*. (K. 11.) — Állapotos nőknél a májfolt az állapottól van, kiüt az arcán, kezén. Ritkán múlik el az állapot után. — Ha májfoltos az asszony, úgy a szülés után a gyerek fürdővizével mossák meg. Hat hétig kell így mosni. (K. 10, Bá. 42.) — Májfoltot kap a terhes akkor is, ha menny-asszonykorában (vagy a férjét völegénykorában) *purkált szájjal* (vagy piszkos szájjal: az illetőnek marhaganéj volt a szájában) csókolták meg. Adatközlő ezt egy cigánynétől hallotta. „Nem mondom, hogy igen, azt se, hogy nem. Talán a meleg ganéj hat.“ (K. 10.)

Fiú gyerek lesz, ha a terhes hasa púpos, nem foltos az arca, a csecsbimbója fekete, a gyerek bal felől mozog (tehát az anya csak a jobb oldalán tud feküdni.) — Lány lesz, ha a fara domborodik ki, (*hátra telnek; a faros nőnek* mondják: „lesz egy nagy lányod“), ha foltos az arca, ha csecsbimbója nem oly fekete. Ha a terhesnek észrevétlen hátulról pici sóval megsózzák a fejét és utána az asszony az arcát megvakarja, fiú gyereke lesz, ha a lábát elől, akkor lány. Többen próbálták ezt és mindenkinek sikerült. (K. 10, 11, Bá. 42.)

A terhes kívánságát teljesíteni kell. A *teréje* (= a magzat) kívánja. Ezt bizonyítja a következő eset: egy terhes asszony a szőlő mellett járt, vett egy gerezdet, evett belőle. De meglátta a pásztor, lelőtte. Az asszony meghalt, utána felboncolták

és a szőlőszemet a gyerek szájában találták meg. Tehát a gyerek kívánta meg a szőlőt. (Bá. 42.) — Egyszer egy terhes egy hentes meztelen lábát kívánta meg, annyira, hogy abból le kellett vágni egy darab bőrt, csak akkor tudott szülni. (K. 11.) — Ha a terhes megkíván valamit és nem kapja meg, elveszti a gyereket. (*Ellett a gyereke.* K. 11.) — Amelyik asszony sok dolgot megkíván, annak gyereke kíváncsi lesz. (Bá. 42.)

Megcsodálás. A terhesnek nem szabad semmit sem megcsodálni, mert olyan lesz a gyereke. („Ne csodálkozzon el valamin.”) Így főleg ne járjon cirkuszba. Elhárítása: a terhes ruhája övibe dugja mutatóujját. („Dugd be ujjadat a fersinged kötőjébe.” „Jobb hüvelykujját dugja a fersingjének gallérjába, akkor nyugott lehet.” K. 10, 22, Bá. 42.) — Ha mégis megcsodált valamit és csúnya gyereke lesz, azt akkor hat hétig csúfolni kell, akkor elveszti a csúfságot. („Jaj, neked ilyen bajod van,” stb.) De hat hét után már hiába csúfolják. (K. 22, Bá. 42.)

Tiltott ételek. A terhes ne egyék madárettes gyümölcsöt, mert különben madárettes lesz a gyerek, a testén seb, kikezdés keletkezik. (K. 63.) — Ne egyen zúzott húst (például amit a macska elmarcangolt), mert meglátszik a gyereken. (K. 62.) — Ne egyen csirkeszárnyat, különben a gyerek háta tollas lesz, *tokja lesz a gyerekeknek*. Általában szárnyast ne egyék. Egyik esetben a gyermek hátán pattanás volt, mert az anyja terhes korában csirkehúst evett. (K. 47, 62, B. 85.) — Tilos az összenőtt gyümölcs is (ikrek lesznek.).

Tilos cselekvések. Macskát ne fogjon meg, különben szőrös lesz a gyerek, mint a majom. De ha már megfogta, akkor a macskát 9 napig fürdetik és abban a vízben a gyereket is 9 napig kell fürdetni. Általában ne rúgjon kutyába, macskába. Mikor megszületett a gyerek, olyan volt az orra, mint egy macskáé, nyávogott is a gyerek, de az említett fürdőre meggyógyult. (K. 11, 62.) — Ha a terhes paszulyt, zöldséget visz a kötényében, kiütéses lesz a gyerek. (K. 63.) — Egy esetben korpát vitt a *surcában* a disznónak, csúnya gyereke is született. (K. 47.) — Piros szalagot ne tegyen a kötényébe, mert különben piros jegy lesz a gyereken. (B. 85.) — Virágot ne tegyen a mellyibe, mert akkor a gyereken jegy lesz. (B. 85.) — Tilos férfi kezéből vizet kapni vagy adni, tüzet férfinak nyújtani, mert különben *dancs* = szaros lesz a gyerek. (Bá. 42.) — A terhes férje csizmáját ne húzza le, mert akkor nem tud

szülni. (B. 85.) — Ha valaki megdobja a terhest valamivel, akkor olyan *fót* lesz a gyerek testén, mint amivel megdobták. (Anyajegyet itt nem mondanak.) Ha piros rózsával dobják meg, piros rózsza, ha körtével, szőrös körte marad a testén. (K. 10, 22.) — Ennek meggátlására legjobb, ha hirtelen a gyerekre gondol (*gondolni kell az állapotára*: „Istenem, én most állapotos vagyok“). De a gyerek jegyet kaphat már az anya gondatlanságából is, ha például az anyához ér valami (gyümölcs, fa, virág) és ő nem tudja, milyen állapotban van. (K. 22.)⁵¹

6. Szülés.

Szülési helyzet. Van, aki földön szül: így szokta meg, így kívánja. (K. 11, 47.) Bádokon földön, legtöbbször térdepelve szülnek. Amelyik asszony egészséges, az inkább földön szül, nehogy bepiszkítsa az ágyat. (Bá. 42.) — Kidén legtöbbször ágyban szülnek, de van, aki földön is. (K. 10, 11.) — Szülés térdeplő helyzetben: A szülőnő letérdepel, könyökével a székre borúl, a gyereket a porondra szüli, mert így szokta meg. Magyaránál, románánál is előfordul. (K. 47.) — Megtörténik, hogy egyedül szül így, rendszerint azonban a bába segítségével történik a szülés: a bába ül a széken, előtte térdepel a vajudó és a bába ölibe teszi a kezét. A földön többnyire így szülnek, ritkábban fekvé. (Bá. 42.) — Egy magyar asszony az ágyban térdepelve szült, így akarta. (B. 85.)

Szülés ülve.⁵² Szülnek ülve is, széken, miközben két oldalról fogják az asszonyt. Egy nő a moslékos dézsára ülve szült. (K. 11.) Egy másikat cseberbe tettek a szomszéd asszonyok, hogy könnyebben szüljön. (B. 85.) Ha fazékra ül az asszony, akkor jobban tud nyomni. (K. 48.*)

A bába. Elnevezés: *bába néni*, románul *damna masa* (B. 85.) — Borsán magyar asszony a bába, aki ugyan kineveti

⁵¹ Általánosan ismert jóslatok és rendszabályok, kezdve Hippokratestől (pl. Hippokratésnél a fiúgyermek jobb oldalt van. Hipp. V. 48.), folytatva régi ismeretterjesztő könyveken (pl. a terhesre szórt só próbája Zauberarzt 197).

⁵² Temesváry szerint egész Magyarországon és pedig majdnem kizárólag a magyaroknál az ülve szülés mondható legerőteljesebbnek. (Temesváry Előítéletek, 43.) A románok földön szülnek (u. o. 45.)

a nép tudatlanságát, de maga hisz az ember, állat, virág, sőt a tészta megigézésében is. (B. 85.) Csomafáján a magyar bába meghalt (Bántóné), most nincs bába. A volt bába nagy gyógyító is volt, sok román nyelvű ráolvasást tudott, sokat gyógyított. — A kidei bába 1906 óta bábáskodik a faluban. (K. 48.*) Tizenkét évig kórházban volt Kolozsváron, mindemellett sok babonában hisz. Állítása szerint hallgatnak rá, ha csak nem szólnak be a dologba az öreg asszonyok. Egy szülésért 4—7 pengőt kap. Fösvény nép van itt, mondja. — Bádokon titokban M. Gy.-né bábáskodik, oklevél nélkül, ezért már büntetve is volt. Nagyon híres gyógyítóasszony. (Bá. 42.)

A szülés. *Sűrű fájásaim voltak. Nebezen jönnek a fájások.* Először a *bitang fájások* jönnek, utána a *szülési fájások*, az *erölködések. Fáj neki.* (Bá. 42, B. 85.)

Szülést könnyítő eljárások. A térdeplő helyzetben lévő, letakart asszonyt tömjénnel, köménnyel, hagymával, veres hagyma hajával füstölik, hogy hamarabb jöjjön a fájás. — Meleg vizes cseberre ültetik, párolják, felmelegítik az asszonyt. Melegített párnát tesznek a hasára, meleg téglát a lábaihoz. — A vajudó feláll és egy magasabb nő megrázza, *ha megakadt valahol a terüje* (= gyerek). — Van, aki az urát nyakán átöleli, hogy *erősebben jöjjön a fájdalom.* — Ajtóhoz áll és a sarkával üti, hogy *hamarabb jöjjön.* — Minden fiókot ki kell nyitni, hogy könnyebben szüljön az asszony. Ha nem tud szülni, az ura a markából vízzel itatja. — Nehéz szüléskor a harangot háromszor megkondítják. Borsán magyarok, románok egyformán megteszik, a falusiak kedvéért ebbe a bába is beleegyezik. A harang kongásról hamar híre megy a faluban, hogy valahol egy anya nem tud szülni. — A szülőnőnek és különben a bábának is pálinkát adnak. (K. 11, 47, 48,* B.85, Bá. 42, C. 104.)

A farfekvés oka az itteni nők szerint: valamivel megnyomta a hasát, például szövésnél. „Vissza is fordulhat.“ (K. 48.*) — Mondják azt is, hogyha a bába nem keni meg az asszonyt, fekélyes lesz a lába. (K. 47.)

Teendők a szülés után. Az asszony üvegbe fúj, hogy a *mássa* menjen el. (K. 48,* B. 85.) — A mássát a méta mellé, *félre helyre* ássák el. Ahány barázdán útközben átmennek, annyi évig nem lesz az anyának gyermeke. Ezért vagy tíz barázdán is keresztül viszik, aztán ássák csak el. (K. 47.) Borsán a magyarok, románok egyformán nagyon tiszta helyre

teszik el a mássát, például a kertben virágok közé ássák, hogy szép legyen a gyerek, mint a virág. (B. 85.)

A magzatszurkot (= *kövértség*, *grāsime* rom.) meggyűjtik és a harctérre küldik, hogy úgy legyen ott megvédve a katona, ahogy a magzatszurok megvédte a magzatot. (B. 85.)

Borsán a bábától első szülésből származó lepényt kértek szívbjaj (*ameŷeală* rom.), nyavalyatörés, nehéz betegség gyógyítására. Ugyanitt egy román asszony a bábától egy elsőszülött fiúgyermek lepényét kérte el; a lepényeket rendszeresen Kolozsvárra vitte és ott lányoknak adta el, akik férjhez akartak menni. (B. 85.)

A gyermeket a kifolyó vérrel (a lepény körüli vérrel) szülés után megkenik, hogy szép piros legyen. (K. 47, 85.)

Szülés után a köldökzsinórt megnézik: ahány kicsiny csomó van rajta, annyi gyereke lesz még az asszonynak. (K. 47, B. 85.) — Mikor a bába a köldökzsinórt leköti, ezt mondja: „Te légy egy nagy varrónő“ (vagy más valami foglalkozású, amit épp a szülők akarnak. K. 7.) — A köldökzsinórt minden háznál elteszik. Amikor a gyerek az első vásárba megy, kibontja, hogy szerencséjét megkapja. A nagyobb gyerek favágóra ül és ott oldja ki a köldökzsinórt, miközben arra a mesterségre gondol, amilyent üzni akar. Például, ha tanuló akar lenni, *arra oldja ki*. A bába a köldökzsinórra különösen ügyel, mert ha elvész, a házbeliek megharagszanak. (K. 47, B. 85.)

Teendők a gyerekekkel a szülés után. Ha a gyermek *leragadt nyelvvel* születik, nyelvét a bába felvágja. (K. 34, B. 60.)⁵³ Borsán van egy román asszony, aki egy becsavart beretvával vágja fel a lenőtt nyelvet; különben a gyerek nem tud jól szopni, nem tud beszélni. (B. 88.)

Szülés után a gyermeket párnában az asztalra teszik, hogy első legyen mindenütt. Keresztelő után is így tesznek. (K. 10, Bá. 42.) — Kezébe pénzt adnak (20 leit, 2 pengőt), hogy sok pénze legyen. (K. 10.) — Vizet adnak muzsikából (például hegedűből) vagy szépen szóló marha csengettyűből, hogy szépen énekeljen. (Kide, Bá. 42, C. 117.*) „Mi adtunk, a gyerek szépen is énekelt.“ C. 117.*) — Mikor a gyermeket a bába *befécslizza*, keresztet kell rá vetni. (K. 47.)

⁵³ A nyelvféket régebben a bábák átvágták, főleg szopásképtelenség esetén (Höivorka Kronfeld II, 664).

7. A kis gyermek gondozása.

Fürdő víz. *Feresztő víz.* A kis gyereket új fazékból fürdetik. (Bá. 42.) — A gyerek első fürdővizébe diófalevelet, ciprust, burjánokat tesznek, hogy a gyermek szép legyen. — Ezüst pénzt, hogy tiszta legyen, ne teremjenek sebek. (Ezt a pénzt elteszik más alkalomra is.) — Két kis zöld diót tesznek a fürdővizébe, hogy ne legyen nagy a *golyója*. (De ez csak példabeszéd. Bá. 42.) A legtöbb fiúgyermek *sérvésesnek* látszik, ezért két hetes koráig mindennap öt pici diót tesznek a fürdővizébe, attól lehúzódik. — Kilencféle szemetet rongyba csomagolnak és azt a rongyot mindennap beteszik a gyerek fürdővizébe. Így fürdetik kilenc nap. (K. 10, Bá. 42, B. 85.) A beteg gyerek fürdővizébe teszik a Mikola búcsújáróhelyről hazahozott virágokat is. (K. 25.*)

Általában a gyermeket naponta kétszer fürdetik. (K. 10.)

A fürdővizet nem azonnal öntik ki, hanem a reggeli vizet este, az esti fürdővizet másnap. (K. 10.) — Csak napközben, naplemente előtt szabad a vizet kiönteni. (Bá. 42, B. 85.) — Az első fürdővizet a kiskertben a virágok közé öntik, különösen a lányét, hogy mindig virágzó élete legyen. (K. 22.)

A májfoltos anya a gyerek fürdővizébe mosdik hat hétig, hogy foltjai eltűnjenek. (Bá. 42.)

Szoptatás. A bölcsőben fekvő gyerekekre ráhajol az anyja és így szoptatja, hogy az álom ki ne menjen a szeméből. — Ha bal csicsból adnak először a gyerekeknek, bal kezes lesz. — Cigánynétől szopjon a gyerek, hogy szerencsés legyen. — „Ha zsémbel, adj csicset neki.“ (K. 15, 33, 45, C. 117.*)

Ha idegen gyereket szoptatott meg az asszony, úgy a gyermek száját ingével jól törölje meg, nehogy tejét elvigyék. (Bá. 42.)

Ha az asszonymak elapadt a teje, pohárba vizet vesz, egy darab kenyeret megsóz, napkelte előtt oda megy, ahol a mása van elásva, rááll két lábbal, fal egyet a kenyérből, iszik a vízből, és közben egy román ráolvasást mond. (Bá. 42.)

Elválasztás. Hétfőn kezdik az elválasztást, hogy szombaton felejtse el a héttel. (K. 33.) — Kefét, tollat tesz az asszony a mellére, hogy megutálja a gyerek a csicset (K. 21, Bá. 42.) vagy a kefét a gyerek orrához veri. (K. 33.) —

Meg is szóhatják a csicset. (K. 15.) — Ha elválasztják a gyereket, akkor esetleg az anya melle megkeményedik, megtüzesedik. Ennek elhárítására patkánytúrásból földet vesznek, a gyerek hugyával áztatják, rongyba teszik és a mellre borítják, az kiszívja. (K. 34.) — Ugyanez egyszerűbb formában: patkánytúrásból földet vesznek és azt rongy közé téve az asszony mellre teszik, „harmadnapra megtérinti a tejet.“ (K. 33, 63.) — Az anya mellre, hogy teje elapadjon, kámfort szoktak tenni. (K. 33, 34, 63, Bá. 42.). Általában, ha az asszony melle gyulladásba jön, kámforos vízzel borogatják. — Bürköt is használnak. (Bá. 42.) — Az asszony ingébe tüt szúrnak, fokával lefelé, hogy térjen meg a tej (= apadjon el.) Bá. 42. — Az anya kívül megy az ablakon, fejjen gyűszűbe tejet és a gyereknék az ablakon keresztül adja inni, mondva: „Akkor jusson eszedbe, mikor ebből a gyűszűből adok még.“ Akkor elfelejti. (K. 33.)

A mellbimbó betegségei. Minél többet szopik a gyerek, annál jobban megmenekszik az anya a mellgyuladástól. (K. 22.) — Ha megüti, megnyomja az asszony a mellt, és nem szopja jól ki a gyerek, megkövesedik. (K. 45.) — Mellgyulladás ellen Kidében egy asszony (K. 4.) írt készit tejből, hagymából, zsemleből, sáfránból, stb. Szívesen megcsinálja másoknak is, ha adnak hozzá anyagot. Az ír kifakasztja, begyógyítja. — Lenmagot is főznek tejbe és ráteszik, ha kelés van a csicsben. (K. 45.) — Mellgyulladásra teszik a fehér lilium levelit, másodméregvonófü levelit is. (A másodméregvonófü levelének jó *takarító*, *szívó* képessége van. K. 22.) — Csecsbimbó repedésre hidegvizes, pálinkaszeszes ruhát tesznek. (K. 22.)

Ha a gyereket egyedül hagyják, tollseprüt tesznek a gyerek fejéhez vagy lábához, seprüt, fésüt a bölcsőhöz, nehogy a gyerek megijedjen, valami baja történjék. — Az ajtókilincsre piros rongyot akasztanak vagy a küszöbre szegeznek, a küszöb alá ássák a piros szalagot. — Kést, seprüt tesznek az ajtóba, nehogy az ördög a magára hagyott gyereket felborítsa. — De a macskával sem jó a gyermeket magára hagyni, mert a gyerek orrára fekszik és megfullasztja. — Piros kaláris az igézéstől védi a gyereket. (K. 10, 15, 22, 47, 63, 83.)

8. Gyerekágyas viselkedése.

Szülés után egy hétig fekszenek. Utána felkelnek, de négy hétig nem hagyják el az udvart. Régebben hat hétig voltak ott-hon gyerekágyban, mert Szűz Mária is ennyi ideig volt. Ezt mindenki komolyan betartja, ha a gyerekágyas négy hét előtt kimenne az utcára, hazakergetnék, még a bíró is megintené. Ezen idő alatt a kútból vizet nem merítenek, nehogy a víz megnyüvesedjék. Ha mégis vizet kell merni, sót, kenyeret dobnak a kútba. (K. 10.) — Vizen se menjen át a gyerekágyas, mert akkor elmarad a teje. (C. 119.) — A *hetüs betegágyas* (= egy hetes) koplaljon még. (Kide.) — Négy hét után, ha már *megtisztúlt*, kimehet. Első útja a templomba vezet: az *avatás*.

A szoptató nőt különösen attól féltik, ha sokat bánkódik, mert fejibe szállhat a tej és megzavarodik. (Kide.)

A gyerekágyasnak mindennap más asszony (jó barátné, szomszédasszony) ebédet, uzsonnát hoz szalvettában vagy szép ruhával letakart szatyorban. A románok a gyerekágyasnak pálinkát, bort, valami italt is hoznak. Férfiak a gyerekágyast nem szokták meglátogatni, csak a férje, öccse, testvére, rokona, de idegen nem. — Ha szoptató nő látogatja meg, úgy az tejet fej a gyerekágyasra, hogy teje megmaradjon. — A látogató, ha elmegy, egy kis darabot tép le kendőjéből, ruhájából, stb. és oda dobja az ágyra: „Legyen álmatok.“ Vagy „Legyetek olyan tiszták, mint én vagyok.“ — Ha havibajos asszony látogatja meg a gyerekágyast, a gyerekágyas lábát fogja meg és gondoljon a bajára („Légy tiszta, mert én nem vagyok tiszta.“), mert különben sebes, ótvaros lesz a gyerek és olyan szaga lesz, mint a havibajosnak. Gyógyítása: a gyereket a havibajos inge mosadék vizével kell megfürdetni. — Férfi látogató ne üljön az ágyra, nehogy elvigye a tejet az asszonytól. Vagy más szerint: senki se üljön az ágyra, nehogy ráragadjon a tej. (K. 10, 15, 63, 64, Bá. 42.)

9. Váltott gyermek.

„Régen beszéltek“, hogy a boszorkány (de még inkább az ördög, a rossz szellem) elcseréli a kereszteletlen gyereket. Épp ezért 6 hetes koráig nem hagyják egyedül a szobában. A magárahagyott gyerek ugyanis felébred, sokat sír, mire valaki *meg-*

váltja a gyereket. Abból lesz a hülye, néma, nyomorék nagyfejű gyerek. Másképp is sír, mint a valódi gyerek. Ha mégis magára hagyják a kis gyereket, ollót, kapát, kést, seprűt, stb. hagynak mellette, nehogy kicseréljék. Legjobb azonban mégis mindjárt megkeresztelni. (K. 22.)

A fentebb vázoltakból ma mindössze annyit hisznek, hogy nem jó a gyereket magában egyedül hagyni. A református magyar asszony felfogására jellemző a váltott gyerek következő leírása: „Ha a gyerek sokáig egyedül van, sokat sír, a nagy öröklődéstől idegbénulást kap. Utána jön az angolkór, a gyerek nem bír kifejlődni, arra fogják, hogy meg van váltva. De hogy ördög tenné, ki van zárva.“ (K. 22.)

A váltott gyerek visszacseréléséről csak kevesen tudnak. „Nálunk ez nem szokás, nem ismeretes.“ — „Régi időkben történt, most nem hallani ilyeneket.“ (Bá. 42.) — A visszacserélést csak mesékből ismerik:

1. Egy király gyereket kicserélték. Mit csináljanak, nem nő, nem fejlődik, nem tud beszélni. Akkor tanácsolták a királynak: adjanak a gyerekeknek a küszöbön enni, tegyenek oda kis bögrét étellel, egy nagy kanalat és lessék meg, mit csinál. Hát a gyerek azt mondja: „Hm, még így nem jártam soha. Én 70 éves létemre kis bögréből nagy kalánnyal egyem.“ Ezt elmondták annak az asszonynak, aki az egésztestet tanácsolta, mire ő azt javasolta, vigyék el a gyereket a benedeki szent papokhoz, ott kolostor van, sok misét szolgáltathatnak. Mikor vitték oda a gyereket, vizen mentek keresztül, hajóban voltak és a vízből hallottak egy szót: „Hová mégy te kukri-mukri?“ Felelte a gyerek: „Otesz, fotesz szent Benedek.“ — Akkor hirtelen egy kéz felnyúlt a vízből, a gyereket lekapta és feldobta az övéket, az igazi gyereket. (Bá. 42. Ezt a mesét valahol könyvből olvasta.)

2. Volt egy olyan gyerek, hogy nem tudott beszélni. Tanácsolták az anyjának: adjon kicsi csuprot nagy kanalat eléje, de minden mást takarítsanak el. Lesse meg: akkor szólal meg, mert kínlódik, hogy nem tud enni. A gyerek valóban megszólalt: „Kicsi csupor, nagy kanál, nem etetek szaporán.“ (K. 22. „Igaz, nem igaz... én nem láttam.“)

3. Régi időben történt, most nem hallani ilyeneket. Egy gyereket a kemence mellett hagyott az anyja, mire visszajött, a katlan tetején volt a gyerek. Elmegy az anya a paphoz és mondja: „Nézd meg a gyereket, nagyon csúnya.“ — „Hozd el

ide, de nehogy csicsit adjál neki.“ — A román pap a kemencében tüzet rakott. A gyereket elhozták, mire a pap az evangéliumot elővette és olvasni kezdte, a papné pedig mintha a kemencébe vetette volna be a gyereket. Akkor hirtelen sebes szél jött, kinyílt az ajtó, a szél elkapta a gyereket, helyette az anya gyereket visszahozta. (Bá. 42. Egy nem idevalósi román asszonytól hallotta.)

10. Abagos gyerek.

Ha az anya, amikor állapotos volt, szárnyast evett vagy olyasvalamit, amit állat mart meg, ha kutyába, macskába rúgott, megdobta és közben nem jutott eszébe terhes állapota, akkor a születendő gyermeknek tollútokja lesz a testén (*tollútokos*). Ezt, ha a gyermek gyanus a tollútokra, meg is lehet próbálni: arra a helyre, ahol nagyon viszket a gyereknek, fejjen az anyja a melléből tejet, dörzsölje szét és nézze meg: ha van benne toll, akkor kijön. Az ilyen gyerek 3—4 hónapig sír. Egy öreg asszony jósolt is a betegség lefolyására: valami növényt főzött meg és abban fürdette a gyermeket. Ha a fürdővíz párája felmegy, akkor a gyermek megmarad, ha széjjel oszlik a szobában, ajtót, ablakot keres, meghal. (K. 22).

Szörös lesz a gyerek, ha az anyja terhes korában kutyát vagy macskát rúgott meg, azt megdobta vagy olyasvalamit evett, amit állat mart meg és közben nem jutott eszébe terhes állapota. (Bá. 42, C. 119).

A szörös vagy tokos gyereket meg lehet gyógyítani, ha 6 hétig majomnak, csirkének stb. csúfolják. (Bá. 42, C. 119).

A szörös gyereket lapátra teszik, kilencszer a kemencébe tartják, akkor elmúlik a szőr.

A románoknál, ha harangoznak és a templomban vannak a hívek, az anya, akinek szörös gyermeke van, a ház küszöbén szoptassa és folyton mondja közben: „Szűz Mária, vedd le róla ezt szórt (ezt a jegyet)“; vagy: „Tisztítsa meg ezt a szórt, (ezt a jegyet)“. Adatközlő is megpróbálta, mondta románul, de magyarul is. (C. 119).

A felsorolt adatokból kiderül, hogy szörös gyerekről tudnak, a gyereknek azonban nincs külön elnevezése. Számtalan embert kikérdeztem az *ebaga* szóval kapcsolatban, de csak két asszony ismerte az *ebaga* szót, azok is máshol tanulták.

Az ebagos gyermekre vonatkozó adatok a következők:

Amelyik gyermek gyenge, lágycsontú, gyáva, kicsiny, sovány, a bőr csüng rajta, szőrös, nem fejlődik, arra azt mondják románul, hogy *bula kinaska* vagyis hogy kutyabetegsége van. (Bá. 42). — *Kicsi a gyerek, de öreg. Kicsiny vén gyerek* (= *mic da bătrân*), erre mondjuk, hogy *abagos, agos*, Szólásmód is van: *ebugatta kölyke*, mondjuk, ha haragszunk. *Ebugatos gyerek*. De ezt általában nem oly erősen mondják itt. Ilyen gyermekben *tollú nő, van, hogy szőrös is, de csak azért, mert nem egészséges*. (K. 22).

Gyógyítás. Hathetes koráig könnyen elmulasztható, utána már nehezebben. Gyógyítása a hamus vízzel a következőképen történik: a gyógyító személy keze fejével hamut vegyen, azt szitán átszitálja a *bitevő lapát* hátán, majd a hamut a gyerek fürdőteknője négy sarkába tegye.

Amíg a gyereket fürösztí, addig a hamucsomó ott áll a teknő sarkában, fürösztés után beveti a fürösztő vízbe. A vizet pelenkán átszűri, amikor apró kutyaszőr, macskaszőr található benne. Az ilyen gyereket legalább 6 hétig minden szerdán és pénteken este naplemente előtt meg kell fürösztetni olyan vízben, amiben előzőleg három-háromszor belemártotta a megforrosított ekekés mindkét végét. (Bá. 42. Elmondó egy román asszonytól hallotta, de maga is sikerrel megpróbálta).

Fürdetik a gyereket úgy is, hogy az utcán száraz ganéjt szednek, megégetik, hamuját tiszta rongyba kötik, tiszta vízben kifőzik (*pállug, jó sík* lesz a víz), ebből készítik a fürdővizet. (K. 22). Ettől, ha tényleg elhanyagolásból beteg a gyerek, megtisztul, különben mástól van. (K. 22).

Színleg meg is főzik a gyereket. Rongyos üstbe 9 orsót tesznek és annyi vizet, amennyiben a gyereket meg lehet fürdetni. Tüzet gyujtanak alája, hogy főjjon, közben a szomszéd asszony oda van rendelve. Megkérdezi: „Mit dolgozik szomszédasszony?” — „Aggost főzök.” — Közben kilencszer megkerüli az üstöt. Amikor megfőtt, a 9 orsó leviben a gyereket háromszor megmegfürdetik. Akkor többé nem lesz *agos, ebagos*. Egy székely asszony magyarázta. (K. 22).

9 tekercs szalmát kell a sütőkemencében elégetni. Utána a gyereket becsavarják, lapát fonákjára teszik és hamar beteszik, illetve kiveszik a kemencéből, miközben valamit románul kell

mondani. (Bá. 42). — Vagy egyszerűen, minden szöveg elmondása nélkül, kenyérvető lapátra téve kétszer-háromszor be-tartják a kemencébe. (K. 22).⁵⁴

11. A kis gyermek betegségei.⁵⁵

Rossz sírás. — *Jön a rossz sírás a gyerekre. Ijedtségtől van az.* — Gyógyítása: a gyógyító a gyerek fejéhez a földre tüzet tesz, a lábaihoz vizet, aztán egy kis tüzet a lapátra, kezébe kést fog és a gyerek fejéhez állva mondja: „Édes jó Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a tűzbe és süsse meg magát.“ — Aztán lábaihoz megy és mondja: „Istenem, ha rá jön a rossz sírás erre a gyerekre, essék a vízbe, fulladjon meg.“ Kilencszer a (bölcsőben fekvő) gyermek körül jár, aztán a tüzet tűzre, a vizet a disznó csebrébe, vagy az ajtó sarkára önti. Köpni is kell, „mert mindenkor kell köpni, mindenhez kell hívni a jó Isten segítségét.“ A szöveget magyarul és románul is mondják. (B. 93.)

Gyepotk, gyepotka, potka. A betegnek fáj a háta, nincs étvágya, sárga. Nem tud enni, aludni, bágyadt, mindene fáj, ki van merülve. Egyesek szerint ez azonos az igézéssel, mások szerint nem. Gyógyítása: aki ért hozzá, jó gyümölcsöt (almát, körtét) vesz, késsel össze-vissza szurkálja, miközben román szövegű ráolvasást mond. Utána a beteg az almát megeszi. (K. 78.)*

⁵⁴ A váltott gyermek ismeretes egész országunk területén, mindenestre feltűnő, hogy a Borsavölgyében a visszacserélésről csak ilyen keveset tudnak. (Megjegyzem, a kis bögre-nagy kanál történetet ismerik az erdélyi szászok is, Schullerus 95.) — Feltűnő, hogy az **ebaga** kifejezést két adatközlő kivételével egyáltalán nem is ismerik, ámbár Erdélyben másutt tudomásuk van e szóról. (Pl. **ebugujás**, Jankó: Torda 248, **ebagos** gyerek főzése, Jankó: Torda 250, **ebagos** gyermek a kemencében, Jankó: Kalotaszeg 192, **agos** gyermek főzése 9 orsó vizében, Székelyszáldobos, Ethn. 1934:186, stb.) — **Ebagos** szónak megfelelő jelentésben, körleírásban is az erdélyi szász kifejezés: **Hundsalter**. Az ebben szenvedő gyermeket szintén visszacserélhetik (Haltrich 263). A hamus, meglehetősen bonyolult főzésmódokat, úgy látszik, a szászok meglehetősen kedvelik (pl. Schullerus 44), igézésnél is alkalmazzák (Haltrich 260). Szőrös gyermek fürdetéséről régebbi adat egy boszorkányperből, Kolozsvár, 1584. (Komáromy 46). Az **ebaga** leírását és irodalmát l. M O E. I: 355.

⁵⁵ Igézetet, ijedést l. később.

Szpurkálás. Ezt akkor kapja meg a beteg, ha havibajos látogatja meg. *Be van szpurkálva a keze, a lába; olyan szaga lesz, mint a havibajosnak.* (K. 63, 64.) — Elhárítása: ha havibajos látogatja meg a gyereket, ezt mondja: „Legyen szebb a gyermeked, mint én.“ A román asszonyok annyira komolyan veszik ezt, hogy még az utcán menet is magukban mondják, ha gyerekágyas ablaka mellett mennek el. Ha szégyenli ezt mondani a gyermeknél, elég, ha a gyerek lábát vagy orrát megfogja, miközben az előbbi szöveget magában gondolja. (Bá. 42.) — Egyéb szövegek: „Én csúnya vagyok, te légy szép“. — „Te légy tisztább, mint én vagyok.“ (K. 47.) — Ha már *bészpurkálta* a gyerek fejét, az illető havibajos asszony ingének mosadék vizével kell kenni a gyerek fejét. Elég egy csepp vér is a fürdővizébe. (Bá. 85, K. 47, 63, 64.) — Ha már *bészpurkálta* a gyereket valaki és az anyja nem tudja, ki volt az illető, reggel napkelte előtt a malomkerékről lecsorgó vízből keveset haza hoz és azzal lemossa a gyermekét. Attól fogva annak az asszonynak, aki *bészpurkálta*, úgy folyik a vére, mint a malom alól a vízcsepegés. „De ez a gyógyítómód vétek.“ (Bá. 42.)

Ótvar. (Rom. *Bubă dulce.*) Az ótvar más, mint a szpurkálás. *Majd minden gyereket előveszen*, a kis gyerek a fején, az arcán kapja, jó a gyerekeknek, mert a vére tisztul, nem is szabad meggyógyítani, legfeljebb *márciusi olajjal* (amit márciusban tettek el) kenik. (K. 60.) Kenik olajjal, tejszinnel, kékköves tejszinnel, vagy ritkábban orvostól kapott kenőccsel. *Tégla ír, piros ír* a patikából. (K. 22, 33, Bá. 42.) Egy magyar asszony (K. 22.) egy román ráolvasást is tud ótvar ellen. Derzsén hallotta egy román asszonytól, de ő maga nem hisz benne, nem próbálta sohasem. E szerint kaszakővel a beteg helyet háromszor kell kerekíteni, háromszor mondva közben a román ráolvasást.

Kosz. Ha a gyerek feje *megkoszosodik*, csepp tiszta zsírral megkenik; felázik a *feresztő* vízben. (K. 22, 34.)

Kis sebek, pattanások. Hamus vízben fürdetik. A hamut a teknő négy sarkába teszik, keveset a vízbe is és 9 nap fürdetik így, de visszafelé olvasva, vagyis: „A 9-ik reggelen kezdem... az 1-ön végzem.“ Tordaszentlászlóról beszármazott asszony így látta a szülőfalujában az anyjától. „Én mindig így szoktam, ha kicsiny gyermekem van. Ha nem is volt semmi a gyereken, akkor is megcsináltam, mert azt mondják, hogy jó.“ Kidében

már másokat is megtanított e fürdővíz készítésére. (K. 33.) — Ha a gyerek teste sebes, tisztátalan, a szemétdombról 9-féle szemetet vesznek, rongyba kötik és abban az edényben tartják, amiben a fürdővizet melegítik. 9 napig fürdetik, hasonlóképp az előbbihez, visszafelé olvasva. (K. 33.) — Ha seb van a gyermekén, keringő vízben kell fürdetni vagyis a patak örvényléséből merített vízben 9 napig, visszafelé számolva. (K. 33.) — Egy gyermeknek sebbel volt tele az arca. Fát tűzbe tettek, mire abból olaj csorgott ki, azzal kenték. (B. 73.) — Ha apró hólyagok vannak a gyermekén, tolluszárral szentelt vizet kennek a gyerekre (K. 31.)

Veres himlő. Apró piros, össze van futva. Melegben kell tartani a gyereket. Jól betakarják, savanyút, ciberét, káposztalevet adnak neki inni, hogy *üssön jól ki*. A gyereket nem szabad kiereszteni, nehogy *visszahúzódjon* a himlő, mert akkor a gyerek *mehet ibolyát szagolni*. (Bá. 42, K. 45.) — A *hólyagos himlőnél* nagy hólyagok ütnek ki. Belehalhat a gyerek. — Itt említhetem meg, hogy egy *pemphigusos* gyermeknek 3 fekete juhból hoztak tejet, azzal mosogatták napkelte előtt és napnyugta után. (B. román család).

Törődés. Például a kezét megütötte. Pálinkás rongy *húzza le* a leghamarább. Ólomcetes borogatást is ismernek. (Bá. 42.)

Anyajegy. Az anyajegy a gyermek az anyja gondatlanságából kapja, mert terhes korában valamihez hozzáért és közben nem tudta, hogy milyen állapotban van. Az anyajegyű gyereket köpdösni szokták. (K. 22. Elhárítását l. a terhesség leírásánál.)

Kipállás. Ha a gyermek kipállik, a küszöb alól port vesznek, megszitálják és azzal behintik. (K. 34.) — Kiütést is gyógyítanak az ajtóhoz sepet, megszitált porral. (B. 85.) — Meghintik a kipállást átszitált máléliszttel, szúliszttel (= régi fából kihullt por) is. (K. 21, B. 85.) — Kemencéből agyagot vesznek, megtörik, megszitálják és azzal behintik a gyereket. (Kide, román nő.)

Zabola. A *gyerek zabolás*. Szája szélén fehér folt keletkezik, *kisebzik, foj a nyála, kipállik*. Egy ref. magyar asszony szerint rendetlenség, hanyagság, piszok okozza. (Kide). — Különben a gyerek szájában lévő fehér foltokat *kijövésnek* is nevezik. (K. 15.) — *Gyógyítása:* az ing szélével megtörlük. (K. 15.) Macska farkával végighúzzák. — Az anya a saját hajának

végivel megtörli. — Ablakizzadtsággal, éhnyállal kenik. (K. 63, 64.)⁵⁶

Fogzás. A fog betegségei. *Bujik a gizsi* = a tejfog kibujik. (K. 15.) — A tejfogot bútor alá dobják: „nesze egér csontfog, adjál helyette vasfogat.“ (K. 15.) — Gúnyolják a gyereket, amikor először megy a vásárba: „Viszel csontot a szájadban?“ — „Nem viszek.“ — „Akkor nem engednek be Kolozsvárra.“

Gyomor-, bélmegebetegedések. — Ha *hasgörcse* van, ávizsmagot, köményt főznek, azzal itatják, attól *jól szelel*. (K. 63.) — *Hasfájás* ellen szegfűvirágteát adnak. (K. 33.) — Ha *meg van fordítva a gyomra*, (gyomorhurutja van), egy tudós román asszony párnára teszi és a vállánál fogva néhányszor megfordítja. (B. 85.)⁵⁷ — Hashajtónak *borsmenta*, koprol, ricinus. (K. 33.) — Leghamarébb a kis gyermek a *hasmenést*, bélhurutot kapja meg. A hasmenést *megállítja*: szederina tea, teás tej, vadgesztenyeliszt tejben, *fordorminta*, megfőtt és átpasszírozott riskása. (K. 33.) Végül adnak hasmenés ellen régi fából *szűlisztet* inni. (B. 85.) — *Gilisztás gyerekeknek* fokhagymás kenyeret, a boltból *ciffermagot*, a patikából *gelesztapogácsát* adnak. (K. 47.)

A kis gyermek gondozása. — A lány *pójáját* rózsaszín szalaggal, a fiúét kék szalaggal kötik össze. — Egy éves korig körmét nem vágják le, csak rágják, nehogy tolvaj legyen. Haját nem szabad levágni. A bölcső fejjel keletnek legyen, ajtó felé ne legyen a gyerek feje. — Ha pap kereszteli a gyereket és közben felsír, akkor nem marad meg. — Ha sokat sír a gyerek, először szenes vizet vetnek, ha ez nem használ, kömény-maggal füstölik pelenkáját. Ha nincs komolyabb baja, ilyennel is el lehet *csendesíteni*. — Mákfej főzetét, ánis tejet adnak a kis gyerekeknek, hogy aludjék. Vagy egy kis gatz hoznak onnan, ahol a disznó alszik (de úgy, hogy a disznó fel ne ébredjék) és a gyerek feje alá teszik, akkor az álmot hoz. — Ha *ágyba pisál* a gyerek, tüzes fával megijeszti vagy kötelet keresnek az utca porából, azt megfőzik és a levével itatják a gyereket. —

⁵⁶ A zabolát l. még a felnőttek betegségei közt. A macskafarokkal való gyógyítás eléggé elterjedt, régi gyógymód (XVIII. század, Nyr. 1885:220; Hódmezővásárhely, Népműnk és Nyelvünk 1931:224; temesi szerb, Ethn. 1904:277; erdélyi szász, Haltrich 290. L. még Berde 227.)

⁵⁷ A Magyarország többi részén általánosan ismert *rándulást és mérést* azonban itt nem ismerik. (V. ö. Ethn. 1936:294.)

Szopóka: tiszta rongyba kenyeret, cukrot tesznek. Azt gyakran az anya nyállal keveri össze. A játékuclit is mézzel kenik be és úgy adják. *Tejszívót* a patikába vesznek. — Hogy hamar tudjon a kis gyerek beszélni, diskurálnak vele. — Hogy hamar tudjon járni, mozgatják, általában sokat foglalkoznak vele, hogy hamarébb fejlődjék. Patikából veszik az *inerezstő pópiumot* is, ezzel derekát, *borgos inát* (= fossa poplitea) megkenik. Talpát nem szabad visszaütöni, mert akkor nem nő meg, akkor se, ha átlépik. Ha talpát vakarják, *vaktetüs* lesz. — *Tiltott cselekedetek*: Tükörbe ne nézzen, nehogy megijedjen, képzelődjék. Bölcsön, fején át nem szabad nézni, mert *kancsi* lesz. Talpát nem szabad megcsókolni, mert megnémul. „Gyermekeknek minden csók egy pof.” Este, naplemente után pelenkáját nem szabad kiteríteni, fürdővizét sem kiönteni, nehogy a gyerek álmát elvigyék. — Megemlíthetem még, hogy a beteg gyereket szentelt tömjénnel füstölik meg. (Adatközlők: K. 10, 15, 21, 22, 23, 33, 34, 47, 60, 63, Bá. 42, B. 85.)⁵⁸

12. Igézés.

Megigézi, meg van igézve. — Szemverést nem mondanak. Kis gyermeket szülei igézik meg, ha gyönyörködnek benne. (Bá. 42.) — „Kislányomat mindjárt megigézik.” (B. 91.) — *Rossz szeme van, keresztbe néz, szemivel megigézi, ahol látja.* (K. 19.) — *Ránéz és megigézi, rossz szemmel megnézi* (ha nem is néz csúnyán). K. 26.* — Az tud igézni, akinek a szemöldöke össze van nőve. (K. 1.) — *Kancsi* emberek is tudnak igézni. *Megáll a szeme és megfogja a nagyot, gyermeket, akin fog az igézet.* (Csomafája, magyar adat.) — Kidén az öreg református pap tud igézni, ő tud a legjobban. *Szúr a szeme, nem lehet vele szembenézni, de ő erősen megnézi az embert.* Általában az tud igézni, akinek *szúrós a szeme, összeér a szemöldöke.* Egyszer

⁵⁸ A kis gyermek itt leírt betegségei ismertek az egész országban. Vidékünkön két román betegség megjelölés fordul elő, ritkábban a **gyepotk**, meglehetősen gyakran a **szpurkálás**. A leírás szerint a **szpurkálás** kizárólag a havibajos nő látogatásával kapcsolatos, hozzátéve azonban, hogy ezt a betegséget ismerik másutt is, csak nem külön elnevezés alatt, hanem **ótvár** néven (Göcsej, Eth.n. 1902:219, vagy hasonló gyógymód alapján Hódmezővásárhely, Eth.n. 1919:88. A mármarosai ruthénnél **pranya**. Eth.n. 1905:361.)

egy fiatal lányra a templomban a pap ránézett, mire az reszketni kezdett, megfájdúlt a feje, rosszúl lett, ki kellett mennie a templomból. El is ájult. Ugyanarra a lányra a templomban máskor egy asszony nézett, a lány érezte, hogy a nézés hat rá, minden ereje elmegy, gyengül, elájult, hogy kivitték a templomból. Egy másik lányt is megigéztek e templomban, amíg az oltárt nézte; csak összeesett egyszerre. Úgy is lehet igézni, hogy az illető nem tud róla, véletlenségből igéz. A református pap se tud arról, hogy igéz. (K. 10.)

Kidén Nagy Anti tudott igézni. Különös *éles nézése*, *dús szemöldöke* volt, féltek is tőle az emberek. Ha nem akarta, akkor is igézett. De jó ember volt, épp ezért, ha belépett az ajtón, valami komikus dolgot csinált, például toppintott a bokájával, összevágta azt, hogy a szobában lévők ránézzenek és ne ő nézzen másokra, különben megigézte volna azokat. (K. 83.)

Az tud igézni, akinek elválasztása után, (mert attól rosszul lett), megint adnak csicset. Ha felnőtt, embert, marhát egyformán megigézi, anélkül, hogy tudna róla. Akit kétszer választanak el, az tud igézni. (K. 26.* , C. 113.) — Férfi, nő egyformán igézhet.

Csak azt lehet megigézni, aki hisz benne. Csak legényembert lehet megigézni, kicsiny gyermeket. A nős emberek csak kacagják az egészet. Adatközlő fiatal asszony azt állította magáról, hogy tud igézni. (K. 10.)

A borsai magyar bába szerint állatot, virágot, tésztát is meg lehet igézni. (Pld. téasztát dagasztáskor.) „Ebben az egyben (az igézésben) hiszek.“ Egyszer mondta valaki: „Jaj, de milyen szép nagyok ezek a tyúkok.“ Erre vergődni kezdtek a tyúkok, az ember megigézte. Egy kocának kilenc malaca volt, megnézte valaki, rögtön elnyúltak. De szenes vizet vetettek, mire jobban lettek. (B. 85.)

A nők, ha megigézték, hányni kezdenek. A férfinak a feje, gyomra fáj. (K. 10.) — Akit megigéztek, annak szíve fáj, gyengül, elsárgul, elsápad. Meg is lehet halni, ha nem veszik észre. (K. 26.*) — Megy a gyomra. (K. 9.) — Igézetből meg is benuhat. (Bá. 42.)

Igézet elhárítása. — Gondoljon arra, hogy ne igézz meg az illetőt. De ez nem sikerül. (K. 10.) — Aki lenéz, azt nem fogja a babona. (Bá. 42.) — Ha szépet lát, le kell köpni. (K. 18.*) — Ha nem akarják, hogy megigézzen, ki kell köpni: „Phi, meg ne igézz!“ (K. 63, 64.) — Vagy: „Phi, meg ne

igézzen, kígyófasza szemed közé, keresztanyád picásja a nyakad közé.“ (K. 63, 64.) — Kis gyermekre piros kalárist kötnek, nehogy megigézzék. (Kide.)

Az igézet közismert gyógymódja a szenes víz készítése. „Amikor megigézznek valakit, vetünk hamar szenes vizet.“ Ennek a legváltozatosabb alakjait találhatjuk meg, kezdve az egyszerű, minden ráolvasás nélküli vízkészítéstől a románok igen változatos hosszú szövegű eljárásáig.

A szenes víz készítésnek legegyszerűbb módja a következő: ha beteg a gyerek, a gyógyító egy pohár vízbe 3—4 szenet dob, tenyerével a poharat lefogja (= *ráfulladásztja*), majd e *szenes vízzel* itatja a gyereket. De közben semmi szöveget sem mond. Nagyon jó fejfájás ellen is, vagy ha valaki elájul, ha *szívhez szorul valami*. Jó szélhajtó is. Ezt megcsinálja a különben babonákban egyáltalában nem hívő református asszony is. „Ha sokat sír a gyerek, először megpróbáljuk a *szenes vizet oltani neki*, utána kömény maggal füstöljük meg a pelenkáját. De ilyenekre nem tudtam sohse építeni.“ (K. 22.) — A református asszony (nem mindegyik) így magyarázza a hatást: „Annak a szénnek van valami sava, az hat, de nem a mondóka.“ (K. 19.) — „Elhiszem, hogy a széngáz valamit ér, de egyebet nem hiszek. Csak a széngáznak lehet haszna.“ (K. 1.) — „Csak olyan helyen használ, ahol hisznek benne“ (általában a babonás gyógyításban). (K. 22.)

„Régen nem hittem a szenes víznek. Édes anyám mindig csinálta, mondták is: azért fáj a feje, mert kívánja az *üszkös* vizet. Most nekem is használt többször.“ (K. Egy 29 éves magyar asszony.)

A szenes vizet többen csinálják minden mondóka nélkül. — Egyikük pohár vízbe 9 *szenet vet*, a szenes vízre keresztet vet, a beteget megmossa, stb. Maradék az ajtóra, kutyára. (C. 69.) — „3-7-9 (vagyis páratlan számú) *szenet vetünk*, megpróbáljuk. Ősi szokás ez, ha nem használ, nem is árt.“ (C. 125.)

A vízkészítés legegyszerűbb mondókája: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Amen.“ (C., B. 129.) — A víz készítésénél a gyógyító a csuprot késsel keresztetzi, abba 9 *szenet vet*, miközben mondja: „Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen.“ A szenes vízzel a beteg homlokán, állán, arcán, szívénél keresztet csinál vagy meghinti ott a szenes vízzel. A beteg háromszor iszik a vízből. Maradékot kutyára, stb. (C. 113.)

Az előbbi néhány szó bővíthet: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen. 9, 7, 5, 3, 1, egyse.“ (B. 91.)

Az igézésről szólnak már a következők: „Ha meg van igizve szembe vagy hátul vagy oldalt, müljon el róla.“ *Sírnak* a szemek, ha meg van igizve. (K. 77.) — 3 vagy 9 szemet dob a vízbe, minden szemvetésnél mondja: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Ámen. Szőke vagy barna, aki megigizi, szálljon a szive tájékára.“ (C. 124.) — 9 szemet vet egy pohár vízbe: „Ha kék szemű igézte meg, szálljon rája.“ „Ha fekete szemű igézte meg, szálljon rája.“ stb., hasonlóképp mondotta többfajta színű szemre egy öreg magyar asszony. Mindig háromszor ismételte. (K. 102.)

Egészen különös formájú a következő: 9 szemet vet, minden szénvetésnél mondja: „Édes jó Istenem, segíts meg. A tűz tátos,⁵⁹ a víz tátos, X. Y.-nak legyen orvosságára.“ Esküllői származású öreg anyósától tanulta. (B. 93.)

Az alábbiakban a fohászhoz már súlyosabb átkok kapcsolódnak. Igézetnél 7 szemet vet. A szöveget magyarul és románul is tudja mondani. Attól függ, hogy milyen nyelven kezdi el. „Boldogságos Szűz Mária, segély meg, legyen az orvossága Istentől és tőlem.“ „Ha meg van igézve férfitől, hasadjon a töke, ha meg van igézve asszonytól, hasadjon a csicse, ha meg van igézve leánytól, húlljon el a haja.“ Használt is annak, akit ő orvosolt. (B. 90.) — 3—5, de inkább 9 szemet lök késsel vagy villával csésze vízbe. Ha a szén lemegy, akkor meg van igézve. Háromszor kell mondani: „Ha lány igézett meg, hasadjon meg a csicse, ha fiú, hasadjon meg a töke.“ (K. 63, 64.) — 7 nagy és 2 kicsiny szemet tesz egy pohár vízbe, ami alá előzőleg keresztet vetett. A vetés közben késsel keresztet csinál. Az első szénre mondja: „Ha férfi igézte meg, akkor repedjen meg a töke“. A másodikra: „Ha nő igézte meg, hasadjon a csicse.“ A következő szenekre az előbbieket ismételteti. A két kicsiny szén a gyerekekre vonatkozik. Ha meg van igézve, a szén leszáll. Utána háromszor félre köp, aztán a kemenceajtóra háromszor preckel, a beteget megmossa, stb. (K. 10.)

Az említett magyar ráolvasásoknál a román szövegűek sokkal terjedelmesebbek, változatosabbak. Román ráolvasást magyarok is mondanak (pl. K. 9, C. 118). M. Gy.-né, Bádok

⁵⁹ „A tátos valami szellemféle“. Románul = **năzdravăn**.

híres gyógyító asszonya is románul mondja a szöveget. A maradékot kutyára vagy macskára vagy az ajtóra önti. Közben megfigyeli, hogy az állat megrázkódik-e, mert ha igen, akkor az igézet elmúlik. Ha az ajtóra önti, akkor közben az ajtót mozgatják, mondva: „Ami az ajtóban van, legyen a gyerekbe, ami a gyerekbe van, legyen az ajtóba.“ Amikor náluk voltam, mondom, hogy aznap éjjel a gyerek nagyon sírt, szenes vizet kellett hamar csinálni. De éjjel nem volt tűzük, mire a seprüből 9 kórécskát a lámpánál meggyújtott és a vízbe *beléoltott*, abból itatta a gyereket, a vízzel homlokán, lábán, tenyerén keresztet csinált. (Bá. 42.)

A románok tudják a legtöbb, a leghosszabb, legváltozatosabb szövegeket. A csuporba 3 vagy 9 szenet dobnak (férfi-, asszony-, lánynak megfelelőleg), a vizet olykor késsel vagy vilálával keresztelik, esetleg háromszor, kilencszer a késsel vizet szórnak a tűzbe (kemence mellett csinálhatják), háromszor köp-het a gyógyító, sőt a köpést is keresztelheti a késsel, a beteg háromszor nyel a vízből, a beteg fejét, szívét stb. lemossák (keresztesen), közben kilencszer mondhatják a szöveget (K. 26,* C. 70,* C. 112,* 117,* 122.*).

Megcsinálják a szenes vizet a legnehezebb körülmények közt is. Az első világháborúban történt, hogy a vonaton rosszul lett egy katona. Adatközlő román ember úgy segített rajta, hogy egy kulacsba három égő gyufát dobott be, közben mondogatta a román szöveget. Utána inni adta a vizet a katonának, mire az rögtön meggyógyult. „A három gyufa mentette meg az embert.“ (K. 97.*)

A szenes vizen kívül más gyógy módokat alig alkalmaznak, így mindössze hármat sikerült gyűjtenem: A beteget moslékos cseberből vett vízzel bepreckelik. (K. 19.) — Aki az igézést el akarja hárítani, csepp *kinesőt* hord a tarisznyájában. (Bá. 42.) — A megigézett gyermek lábát háromszor a gerendába ütik. (Bá. 42.)⁶⁰

⁶⁰ Az igézet még ma is a legismertebb népi kórformának számít, szemmelverésben, igézetben úgyszólván minden faluban hisznek, a szenes vizet is a legtöbb helyen használják. Feltűnő, hogy a Borsa völgyében az igézet egyéb gyógy módjait alig ismerik és úgyszólván csak a szenes vízzel gyógyítanak. A szenes vízzel való gyógyítás a románoknál igen változatos; számtalan hosszú ráolvasást tudnak a víz készítése és a gyó-

13. Ijedtség.

A népi aetiologiában az ijedtség gyakran szerepel. Sok betegség okozója lehet, gyereknél, felnőttnél egyaránt. A kis gyerekek különböző dolgoktól ijedhetnek meg (osztováta, cirkusz), a felnőtt leggyakrabban a halottól. Ép ezért „jól meg kell nézni a halottat, akkor nem ijedsz meg tőle, vagy meg kell fogni valamelyik testrészét, akkor sem ijedsz meg.” — Egy lány csak az ajtótól messze nézte meg a halottat, utána nagyon *unta magát*, nem tudott aludni, csak a halott volt az eszében, sírt minden ok nélkül, kedvetlen volt, megijedt. Az ijedtségtől szívbajt kapott. (K. 60.)⁶¹

Az ijedtség leggyakoribb diagnosztikai és egyuttal gyógyító művelete az óntetés. — *Vetett neki ónot.* — *Onyát öntik ijedezés ellen.* (K. 30, B. 93.) — Felnőttnél is öntenek.

Rostában egy pár gerebent, egy rendes fésüt, egy ollót, egy tányér vizet kell tenni. Egy rossz kalánban *ónot* kell olvasztani, mondva: „Amitől megijedt, az jöjjön ki, tyúktól, kutyától, macskától, tehéntől, borjútól, embertől, stb.” (kilencfélét kell mondani). Akkor annak alakja kijön, akitől, amitől megijedt. Aztán beléönti a tányér vízbe az ónt. Háromszor kell ismételni a fekvő beteg feje, szíve, lába felett. Ha szúrós (sugaras) forma

gyítás közben elmondani, sok magyar is csak a románnyelvű ráolvasást mondja, ha nem is oly teljes szöveggel, mint a román szomszédja.

A változatos, gazdag ráolvasásoknak a szenes vízzel kapcsolatban Erdélyben régen is nagy divatjuk lehetett. M. Binder erdélyi szász pap jegyzi meg a XVIII. század végefelé, hogy amelyik (német) asszony csak három parázs vízbedobásával és annak keresztelésével tudja gyógyítani igézetet, azt butának, tapasztalatlanoknak mondják. (Haltrich 263). A mai kidei reformátusoknak a szenes vízre vonatkozó racionális magyarázata emlékeztet Pápai Péter okfejtésére: „Az Aszszonyok által elkövetni szokott babonákról, mellyekkel az igézetben élnek, mint-hogy semmi természeti erő benne nem látszik, nem szolok. Az egy Szenes Vízet tehetnök kérdésbe. Legalább abban a **Szénben** vagyon belső felforrást elnyomó erő, izzaszt is: azért nem haszontalan, ha jól adnak innya benne”. (Pax Corporis 393—394). — A szenes víz készítésére viszont hasonlít Nyírő József regényének egyik keresztelési jelenete (Isten igájában II, 150).

⁶¹ A szóbanforgó beteg nem hitt a babonákban, de a fenti történetet komolyan hitte — maga mesélte el. (Kidei ref. fiatal lány.) Vitium különben nem észlelhető rajta. A betegnek tanácsolták a faluban, hogy a feledés végett menjen hátrafelé a szobában és tegye be az ajtót hátrafelé. Ezt három nap kell ismételni.

jön ki, akkor azt mondják, hogy a szívit gyötri az ijedtség. Ha más forma, akkor alulról jött az ijedtség, például a földről. A vizet a beteg megissza, ugyanazzal fejét, szíve helyit, tenyerit keresztetik. A maradék vizet az ajtó sarkába vagy a disznó moslékába öntik. (K. 64. Sajátmaga és a gyermekei számára megcsinálja, de másnak nem.) — Van, aki az ólmot az ijedt gyermek vágó ember párnája alá teszi. (K. 31.)

Kidén az ijedtségnek híres gyógyító asszonya F. S.-né (K. 9.). Sokan mennek hozzá, soknak megcsinálja. Az előbbihez hasonló módon csinálja, de az *ónyos vízbe* három *eleven szenet* is dob. Közben román szöveget mond, amit egy román asszonytól tanult.

Csomafáján a románok többféleképp gyógyítják az ijedést, különböző román szövegeket tudnak. Az egyik (C. 70.*) a szitába csak tányér vizet tesz, a másik (C. 109.*) bordát, kést, seprüt kendőbe köt és ezzel a beteg hátán kereszteteket csinál, miközben a román szöveget mondja.

C. 117.* viszont, aki számtalan gyógymódot ismer, az *ónyóntést* nem gyakorolja, a birtokában lévő román ráolvasó könyv ide vonatkozó versét még hallani sem szereti.

Ijedés ellen tudnak másképp is nézni. Bá. 42. késsel a beteg hátán kereszteteket húz, közben egy román szöveget mond, a végén a kés hátával lehúzza és a földön kereszteti.

Elviszik ijedtséggel a gyereket a román paphoz is. A pap keresztet palástjával letakarja a beteget, bibliából olvas. Még a református is megteszi ezt (Bá. 42.)

Szoktak a mikolai búcsúhelyen a templom zszindelyéből is letörni egy darabot és azzal a beteget megfüstölik. (C. 69.)⁶²

14. Hideglelés.

Leírása, oka. Kilencféle hidegrázás van. Hidegrázásnál kívül fázik a beteg, belül nagyon forró. *Forrósága van.* — *Lopó hidegnél* ész nélkül jár. — Régen volt a *forró nyavalya*, most úgy mondják, hogy tifusz. (K. 10, 34. Bá. 42.)

⁶² Ijedezés és az ólomöntéssel való gyógyítása ismeretes az ország más részében is. Halottól való megijedés is ismert (pl. Hódmezővásárhely, Ethn. 1920:80). — Ijedezést a korabeli tudományos magyarázattal I. Pápai Páriznál (Pax Corporis 394). — Egyéb irodalom: Ethn. 1935:157—8.

Gyógyítása. A hideglelés legismertebb gyógymódja a kikiáltás. Ama kevés szövegek közé tartozik, amit magyarul mondanak a magyarok is.

A beteg hozzátartozója *csurdén* felmegy a cserény alá és bekiáltja: „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat, x-et rázza a forró lopó hideg.“ Aztán feláll a favágó butykóra és onnan ismét kiáltja: „Halljátok meg hétfél szomszédság, hogy az én fiamat rázza a hideg.“ (K. 9, 34.) — Változatok: gyermekkorában egyszer így hallotta a kürtő alá való kiáltást: „Ki hallja, ki nem hallja, kétfél szomszédság, az én fiamat a forró lopó hideg rázza.“ (K. 39.) — „Halljátok ti kétféle szomszédok, az én fiamat rázza a forró lopó hideg, ragadjon rá.“ (K. 47.) — Ha a beteget rázza a hideg és *töri a rossz nyavalya*, testvére, rokona álljon a legmagasabb helyre és három nap reggel kiáltson: „Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavalya.“ (K. 10.)

Románok ugyanezt a mondást valamivel terjedelmesebben ismerik. Kidében külön megneveztek egy öreg pakulárnét, aki tud hidegrázás ellen kiálltani. A pakulárné kedden kezdi a gyógyítást, favágítón, napnyugta után, hajadonfővel kiállt. Kilenc este ismétli. Egy öreg román bábától tanulta; tőle családtagjai nem tanulták meg. (K. 100*)

Gyógyítják a románok a hidegrázást úgy is, hogy a beteg napkelte előtt a kertbe megy és ott egy fát erősen rázni kezd, miközben román szöveget mond (C. 70*). — A másik meg kilencszer mászik fel egy fűzfára, jól megrázza és közben mondja a román szöveget (C. 122*).

Csomafáján azt mondták, hogy többen tudnak *hideglelés ellen nézni*, még a cigányné is. A románok mind értenek hozzá. (C. 107.)

A hidegrázás eléggé ismert gyógymódja, hogy egy sírhoz földért mennek ki és azt hazahozzák a betegnek. — A beteg hozzátartozója kimegy a sírhoz és a halottat nevéen szólítja: „N. nyugszik a sírban, eljöttem. Adj egy abroszt, mert x-nek vendégei vannak.“ Ezzel földet vesz a sírról, haza viszi és azt rongyba kötve a beteg feje alá teszi. Harmadnap vissza viszi a földet a sírhoz: „N. visszahoztam az abroszt, elmentek a vendégek.“ (K. 47.) — Változatok: „Jó estét N. néni, az én lányomnak vendégei vannak, kérek egy abroszt.“ stb. (Román asszonytól hallotta. K. 60.) — Kilencszer földet hoz a teme-

tőből, zacskóba teszi, amit a beteg magánál hordoz, majd vissza viszi a temetőbe. (C. 122.*) — Hidegrázáskor a beteg a temetőbe megy és a síron henteredik, mondva közben román szöveget (C. 117*).

A beteget egy kötővel megméri, a kötőt halott koporsójába dobják, románul mondva közben: édes istenem, akkor rázzon a hideg, amikor ez a halott visszajön. (C. 117.*)

Pálinkás hordóhoz megy a beteg, arra teszi kendőjét vagy gyöngyét, közben mond valamit. (Bá. 42.)

Papírt szépen összegöngyölítenek, tüvel átszúrják és cérnával áthurkolva a beteg nyakára kötik, ahol kilenc napig hordozza. Kilenc nap múlva a papírt leveszik és egy keresztúton elhagyják. A betegek azt hiszik, hogy a papírra valami írva van, de semmi sincs ott. (K. 62.) Ezt egy magyar asszony csinálta vagy 40 évvel ezelőtt.

Ha a beteg disznóval egy váluból eszik, akkor elmúlik a hideglelése. Adatközlő fiával sokmindent próbált, kinint is szedett, de csak ez használt. (K. 48.*)

A beteg fejére egy kis hangyát (*jurnicuță*) kell tenni, ott szétdörzsölni, hogy megdögöljön a hangya. Ebből a feje búbján kis seb keletkezik és a beteg meggyógyul. Csomafáján ezt a gyógymódot csak az elmondó román asszony tudta. Esküllői román bábától tanulta, sok betegnek megcsinálta már a faluban. A betegek hozzá jönnek a faluban. (C. 109.*)

Valami kis sárga virágú növényt kötnek a beteg csuklójára, a *kis erre*. Ott a virág hólyagot húz, a hólyag kifakad, a hideglelés elmúlik. (K. 46.*) Hasonló adat K. 30.-tól is.

Régebben a *lostyánt* megsütötték és a betegre tették. (K. 10.)

Kicsi békát pálinkában áztatnak és azt issza a beteg. (*Kicsi békáról isszik.*) Most a tavasszal is megtették. (K. 47, K. 60.)

A beteg tegyen kilenc csípős paprikaszemet egy pohár pálinkába, menjen kilenc kúthoz és igyon azokból, akkor elhagyja a hideglelés. Az anyjától hallotta. (K. 62.)

Két-három oliander levelet megfőznek, pálinkában beveszik. (C. 107.)

Három reggel három borostyán bogyót nyeljen a beteg éhgyomorra. Használt. (K. 60.)

Kilenc töről kilenc zöld paszulylevelet vesznek, megtörik, levit isszák. (K. 29.)

Pásztortáska főzetit isszák. (K. 47.)

Seprű pálinkába burjánokat tesznek és azt isszák.

Gabonapálinkát jó borsosan isznak. (K. 30.)

Sós pálinkát isznak vagy abba előzetesen foghagymát tesznek. (Bá. 42.)

Hideglelésnél *fojó szenna* a patikából. (K. 60.)

Parázsra ecetet öntetnek (a hamus parazsat ecetbe teszik) és az ecetet a beteg megissza. (Bá. 42.)

A beteggel dugva vizeletet itatnak. (B. 88.)

Három tetűt pálinkában beadnak. (K. 30.)

Gyenge savanyú (citromos) lemonádét isznak. (K. 34.)

A kideiek a *Horgos*-beli kútból hoznak vizet és azt isszák. Már régóta ismerik. (K. 64.)

Hideg vizet öntenek a betegre, hogy ijedjen meg. Van, aki a patakba dobja magát. (C. 106, C. 110.)

Régen eret vágtak a karján. (K. 10.)⁶³

15. Sárgaság.

A sárgaság oka. Állapotos asszony ha sírba néz vagy halottat lát meg, a gyermeke sárga, színtelen lesz, mint a halott. — Sárgaságot általában ijedtségtől, fáradtságtól lehet kapni. Például ha valakit cigánnyal ijesztenek meg vagy ha halottat néz. — Sírról sem szabad virágot leszedni, mert különben sárgaságba esik. (K. 9, 60, 64.)

Gyógyítása. Közismert módja a *similia similibus* elve alapján történik. Viasz vagy fekete retekéből vájt pohárba aranygyűrűt tesznek, *arról iszik* a beteg (állítólag 6 hétig kell inni). — A viasz pohárba aranygyűrűt tesznek és a beteg ebbe vizel (vagy egyszerűbb formában: murokba vizel), utána a poharat

⁶³ A fentebb ismertetett gyógymódok legtöbbje másutt is ismeretes, de a Borsa völgyében legdivatosabb eljárás, a *kikiáltás* manapság úgyszólván csak Erdélyre korlátozódik: székely, Kalotaszeg, Ethn. 1894:323; Jankó Kalotaszeg, 199; kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:168; Jankó Torda, 252; Szolnok-Doboka, Ethn. 1894:117; Udvarhely, Ethn. 1895:301; Hétfalu, Ethn. 1895:398; Kolumbán 107; Erdély, Ethn. 1893:139; Hódmezővásárhely, *Népünk és Nyelvünk* 1931:223. — A síron elmondott szövegben előforduló *vendég* szó (pl. Kalotaszeg, Ethn. 1892:363; Jankó Torda, 251) másutt is megtalálható, pl. palóc, Ethn. 1895:113; Jászkun, Ethn. 1907:125. — A farázására példát találhatunk az erdélyi szászoknál (Haltrich 272), cigányoknál is (Wlislöcki Zaubert, 17).

a vizelettel a kéményben 9 napig a füstön tartják. Ebből a pohárból igyon a beteg. (K. 9, 10, 22, 30, Bá. 42. Több adatközlőm maga is megpróbálta).

A növények is elsősorban sárga színük révén szerepelnek a sárgaság gyógyításában. A sóskafa héja alatt lévő sárga mezgét borba teszik; megsárgítja az a bort, azt isszák. Igen keserű. — Mindenféle sárga virágú burjánból fürdőt készítenek. (K. 9, 60, Bá. 42.)

Ismert az undortkeltő dolgok bevétele is. 9 tetűt borban, pálinkában, szilvaízben a beteg tudtán kívül beadnak. Adatközlő (K. 60.) fiánál előzőleg mindent próbált, de semmi se használt. A végén tetűt adott be neki, el is hagyta a sárgaság. — Sört üvegestől három napra a trágyadombba tesznek, aztán azt issza a beteg. (K. 47, 60, Bá. 42.)

Egyéb gyógymódok: a beteg csuklójára valami növényt (kutyafű?) kötnek. (K. 60.)

A sárgaságos beteget ki is lehet kiáltani. Este a beteg hozzátartozója meztelenül favágítóra áll és kikiáltja: „Halljátok ti kétfél szomszédok, az én fiamat x-et a sárgaság gyötrí. Sárgaság betegség ne gyötörje többet.“ (K. 60.)⁶⁴

16. Sü.

Su, sü, süj magyarul, *suj* románul. Valami *fekély, rossz seb. Sü benne van a vérében, úgy születik. Sok sebek ütnek ki a testin.* — *Rossz betegség, kiüt, fokad, mind szivárog a sárga víz abból.* — *Seb van rajta, mélyre évődik, mindig folyik a sebe. Nyakán, karján, orcáján, lábán lehet.* — *Családi betegség, skrofula, tuberkulózis.* — *Idegen előtt dugicsolják az ilyen dolgokat.* (K. 2, 5, 25,* 33, 48.* — C. 69, 104.) — Van *süjorbánc, lopó süj (ront erősen, azt hiszik, hogy az is francos, kifúrja a szájadatlását), csontsüj (a csonton kis kemény csomó képződik), fojó süj (marjulásból, inrándulásból keletkezik, sárga lé folyik belőle, nem gyógyúl).* A marjulástól való süly, a csontsüly a hajlásokban keletkezik. *A süj nem franc, mert a francnál apró szökések vannak, nem oly nagy a seb. De a rák*

⁶⁴ Talán itt említhetem meg az egészen ritkán hallható májbajt és vízkórságot. Májbajnál puffadás van. Gyógyítására májvát (papsajtot) megtörnek és teának megfőzik (K. 60.) — **Vízkórságnál a csudafájából kilenc magot vesznek be pálinkában.** (Bá. 42.)

is más. A süj a többi vérbajhoz tartozik. Megtörténik, hogy állatnál is van. (Bá. 42.) — Átokban: A süj egyen meg. — Hogy a sülyedés egyen meg. (K.)

Gyógyítása. A beteget cinóberrel füstölik. Nagy üstben vizet melegítenek, a beteget egy kádra fektetett deszkára ültetik, lepedővel letakarják. A forró vizet a kádba öntik és a vízbe 9 darab (egyenként kb. 2 kilós) megtüzesített *békasót* dobznak, mire a tüzes kő párát csinál, a beteget gőz éri. A beteg 9 napig sótalant eszik; új fazékból egyék, új csuporból igyék. Víz helyett *szárcsalét* iszik. Régen öreg asszonyok tudták a módját a gyógyításának. Bádokban M. Gy.-né (Bá. 42.) tudja gyógyítani. (K. 2, 5, 48,* B. 91.)⁶⁵

17. Franc.

„A franc vérbetegség, de nem igen tudom.“ (K. 22.) Általában keveset tudtak meghatározni róla, pl. egy 55 éves magyar ref. férfi semmit sem tudott mondani a nemi bajokról Kidén, amikor ugyanott erről a bába vagy az asszonyok sokkal többet tudtak. — Vérbajt fáradságtól, hüléstől, bánattól kapni, de megkapja az egyik a másiktól is. (B. 42.)⁶⁶ — Átkok: *Egyen meg a franc. — A franc egye meg a dolgotat. — Menj a francba.* (K. 60, 63, 64.)

Gyógyítása. A környék igen híres franc gyógyítója Bá. 42. Bádokból. Régebben, a román világban, amikor a patikában a cinóbert szabadon lehetett venni, nagyban gyógyított, messze földről jöttek hozzá a betegek. Állítólag néhányan meg is haltak az erélyes gyógymódtól. M. Gy.-né saját szavai szerint egy orvostól tanulta gyógymódját: cinóbert tűzre dob és füstjével

⁶⁵ A sü (süj) a multban, de az ország különböző részein mai is különböző betegségeket jelentett és jelent. (V. ö. M O E. II, 308, Berde 238). Csak megemlítem itt, hogy pl. Veszprém megyében csakis az állat sülyéről tudnak (valószínűleg aktinomykosis, Ethn. 1938:64). A Borsa völgyében hallott leírás szerint a sü luesnek felelne meg, ámbár itt megkülönböztetnek külön **francot** is. A víznek forró kövekkel való felhevítése manapság jellegzetesen erdélyi szokás (Ethn. 1912:167, 1907:298, Orbán I, 87, Gerando I, 225, Fronius 287.)

⁶⁶ A skrofula az is vérbaj, de nem süj. Főleg a nyakon, esetleg kezen, lábon daganat képződik, ami kifakad. Úgy gyógyítják, mint a sülyt, a francot. Cinóberrel (olyan orvossággal, ami talál hozzá) kigyógyítható. (Bá. 42.)

a letakart beteget *megpárolja*. Egy embert 1000 leiért gyógyított ki. Még Kolozsvárról is jöttek hozzá betegek. Sokat székéren hoztak, gyógyultan gyalog ment haza. (Bá. 44.)⁶⁷

18. Csuma.

Csuma = kolera. — *Béjött a határba a csoma betegség.* Belső része a betegnek *kólikás* volt, olyan mint a kolera. — *Rossz betegség, halnak belé erősen az emberek.* — Fialokat, öregeket visz. (K. 12, 18*, Bá. 42.)

Gyógyítása. 7 vagy 9 öregasszony (*jétált asszony* = aki már szüzen él) összeáll és egy éjszaka egy inget fon, sző, varr a csomának. Azt fára teszik (*bubának felöltöztetik*) és kiviszik a határ közé (az útra, ahol jön a csoma) vagy a faluban kereken húzzák, *megáll akkor a betegség.* (*Kifizették a csomát*). Közmondásban is: *Elkészült, mint a csoma inge* = ha valami gyorsan készül el. (K. 12, 18,* Bá. 42.) „Mindez régen volt.“

„Megtörtént igaz: vagy tizenöt évvel ezelőtt rettenetesen pusztult a majorság. Mondták az asszonyok, hogy a csoma dögleszti a majorságot. Kedd este erre összejöttek az asszonyok, a csomának ruhát szőttek, varrtak, aztán két fiatal legény 3 határ mesgyéjében gödröt ásott és ott eltemette az inget, még éjfélig.“ (B. 129.)⁶⁸

⁶⁷ A lues igen régi gyógymódja a cinóberrel való füstölés (pl. XVII. sz. Gyógyászat 1929:850), sőt a nem hivatalos gyógyítók is már régóta alkalmazzák (pl. 1782-ben panaszzolják, hogy a kuruzsló javas asszonyok cinóberfüstöléssel gyógyítják a luest. MOE. II, 69. A cinóber füstölés 100 év előtt a Kiskunságban igen népszerű volt, Berde 160.) — Manapság egészen a legutóbbi időkig, amíg a románok alatt cinóbert lehetett kapni a patikában, erdélyi falvakban még gyógyítottak a hozzáértők cinóberrel, higannyal (L. Ethn. Mitt. 1896:289, Népr. Ért. 1932:125, Berde 160, 204).

⁶⁸ A *csoma*, *csoma* mint betegségnevével elsősorban Erdélyben ismert, de nyoma van e szónak az Alföldön is (Kunság, MTSz.; Pest megye, MOE. I, 358). — A csoma ingének varrása is nálunk Erdélyhez fűződik (Oláhlapád, Ethn. 1907:299; alsófehér-megyei magyar, u. o.; Dés vidéki népmondák u. o.; Dés, Ethn. 1901:319; kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:162; Hodosfalva u. o.; Csíkjenőfalva, Ethn. 1901:320, I. még Haltrich 313; MOE. I, 358). — A csoma valószínűleg az oláh *ciumá*-ból ered. (Ety. m. Szt.)

19. Veszettség.

Akit a *dühös kutya* megharapott, az 9 napra, 9 hétre, sőt még 9 évre is *megdühödik*. (B. 43.) — A megmart ember ugat, mint a kutya. (B. 86.)⁶⁹

Gyógyítása. Dühös kutyának vagy embernek kovászos kenyeret adnak (K. 2, K. 17,* K. 78.*) vagy sós kovászt étetnek meg vele a fejsze fokáról (K. 43.). Azt mondják, hogyha kutyának élesztőt adnak, megdöglik tőle. (K. 78.*) — A megmart kutya fejsze fokáról egyen egy falat kenyeret (K. 17.*)

Kettévágott fehér fuszulykát ragasztanak a kutya harapásra. (K. 10.)

Körisbogarat általában ismerik. (K. 2, K. 17,* K. 43.)

Akit megharapott a veszett kutya, annak nyelve alatt 9 kicsiny kutya nő. Ezt a hozzáértő ember kivágja. (K. 43.) Derzsen vagy Páncélcsehíben van egy román ember, aki veszettségnél kivágja a marhánál a nyelv alatt a kis kutyákat (*căței*). 9 ilyen kis hólyag van a nyelv alatt (B. 88.). Borsán is van egy román ember, aki kivágja a marha nyelve alól a kutyakölyköket, ha megvész a tehén. „Ezt az állatorvos megengedte neki.“ (B. 86.)

Pasztörbe viszik. (K. 1.)

⁶⁹ Megemlíthetem itt a kutyabűvölést és az eljárásokat kutyaugatás ellen. Hogy a kutya ne ugasson, le kell guggolni (K. 11.), követ szorítani markunkban (Bá. 42., de ezt nem hiszi). Ökölbe szorítsuk mindkét kezünket és mondjuk: „Vakon születted, siketen születted, vak is légy, süket is légy“ (K. 47.). Románul is mondanak egy kis szöveget (C. 70*).

Kidén egy román ember fogadásból elhozott a kocsmába egy igen harapós, mérges kutyát. Ezt többen állítják. Az illető saját elbeszélése szerint nagyon be volt rúgva és csak ezért mert megtenni, hogy a harapós kutyához odamenjen egy nagy bottal és a kutyát láncra kötve elhozza. „Úgy látszik, a kutya megijedt a bottól.“

Egy történet: volt Zilahon egy úri asszonynak házi kutyája, attól 6 kicsiny kutyakölyke lett az asszonynak a kórházban. Férje szegyenében föbelőtte önmagát, a lányát és a kutyát is. Az asszony végleg bentmaradt a kórházban. (K. 10.) Eléggé ismeretesek másutt is a kutyaugatás elleni eljárások, a kutyabűvölés (Eth. n. 1937:83) és csodálatoskép az a kis történet is, ami a kutyákat szülő asszonyról szól (Eth. n. 1937:147. A fentebb említett zilahi történethez hasonló hallottam legutóbb Nagykanizsán és Keszthelyen).

Hallották, hogy régebben a veszett kutyát leütötték, szalmával tüzet gyújtottak és a kutyát leperzselték. Aki a kutyát leütötte, azt megfüstölték. (K. 17.)*⁷⁰

20. Iszákosság.

Történetek a részegeskedéssel kapcsolatban:

„Azt mondják, midőn pálinka lett volna e világon, összeállott egy örmény egy zsidóval és egy nagy gyárat építettek. Kérdezték az emberek: „Mi az a nagy épület?” — „Szeszgyár.” — „Mit gyártanak abban?” — „Pálinkát.” — „Miből gyártják?” — „Aki felállította a gyárat, háromféléből állítja össze az italt: róka véréből, farkas véréből és disznó véréből. Mert aki a pálinkából iszik, először ravasz, mint a róka; ha többet iszik, dühös, mint a farkas; végül ha jóllakott az itallal, henteleg, mint a disznó.” (K. 22.)

Az ördög kérte Istent, hogy adja neki a részegeskedőt. Felelte Krisztus az ördögnek: „Azt nem adhatom neked, mert ezek mind így beszélnek: Isten áldjon meg, Isten éltesse!” (K. 80, 81.)

Valaki megesküdü, hogy nem iszik többet pálinkát. Fogadalmát meg is tartotta, mert ezután tányérba töltötte az italt, kenyeret aprított belé és kalánnyal ette. (K. 45.)

A disznó mondja a részegnek: „Te, te, nem szégyeled magad, hogy elfoglaltad a helyemet a sáncban?” (K. 22.)

Aki részegest akar nevelni, vágja le legszebb kacsáját vagy libáját, tegye üvegbe *vízgégéjét* (a kemény gégén a víz jár, a *puhán* az étel) és azon keresztül töltse a pálinkát mindennap. Aki abból iszik, részeges lesz. (K. 22.)

Részegeskedés leszoktatása:⁷¹ az iszákos pálinká-

⁷⁰ A veszettség fentebb ismertetett gyógymódjai ismeretesek Magyarország egyéb területén is. A nyelvvalatti „kutyakölykök” (vénák) megmetszése inkább az ország északkeleti részében ismert (mármarosi rutén, Ethn. 1901:352; Bereg, Ugocsa, kb. 1875-beli adat, Term. Közl. 1889: 514., l. még Wlislöck: Volksleben, 145), ezt a már a görögöktől is gyakorolt módszert Lalich József horvát iskolamester igyekszik a múlt század elején ismét divatba hozni (v. ö. MOE. II, 286; Ethn. 1937:142). A nyelv alatti vénák megmetszése kapcsolatba hozható más egyéb hasonló műtétekkel (Ethn. 1938:59).

⁷¹ Az iszákosságról való leszoktatást l. Népr. Ért. 1938:195—6.

jába patkányból vagy pocegérből 3 csepp vért csepegtetnek, vagy denevér vért, galamb ganéját adják a pálinkába. (Bá. 42, K. 45.)

Egy bádoki asszony a kidei római katolikus papnak fizetett, hogy imádkozzon részeges uráért az italról való leszokás végett. (Bá. 42.)

Egy hidalmási úriasszony a kidei róm. kat. papot kérte, hogy 9 misét szolgáltasson, mert férje delirium tremensben volt. Judás Tadeushoz is akart könyörögni, de ezt a szentet Kidén még a pap is alig ismerte. (K. 98.)

Akiben kigyuladt a pálinka, azzal édes tejet itatnak. (K. 2, 45.)

21. Szívfogás.

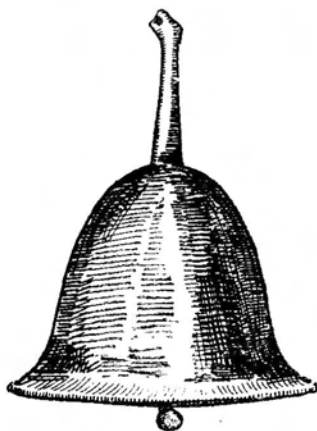
Leírása és oka. Szív baj (szüfogatás) és szívfogás egy. — *Elérte a szívfogás, elhagyta a szívfogás.* — *A nyavalyatörés:* rossz szív baj, a legerősebb szív baj, de most inkább szív görcs a neve. — *A kórság* valami rossz betegség. — *A kórság* ugyanaz, mint a nyavalyatörés, de régebben inkább mondták kórságnak. — *Kórságban szenved.* — *Mit kórságot, mit tör a nyavalya?! — A frász* ugyanaz, mint a nyavalyatörés, de urasan, műveltebben van mondva, de itt ritkán mondják, alig ismerik. — *Nehéz betegségről* hallottak, de e kifejezést itt nem használják. — *Átkokban: A nyavalya törjön ki. — A rossz nyavalya törjön ki. A nyavalya törje ki az oldaladat. — A nyavalya egyen meg. — Egye meg a nyavalya a vallagodat. — Menj a nyavalyába. — Törjön ki a kórság. — A kórság egyen meg. — A kórság egye meg a beled. — A frász egyen meg.*

A nyavalyatörős beteg fut, habzik a szája, túrja a habot a szájáról, úgy éri el; „Isten őrizzen attól!”

Szívfogást legtöbbször ijedtségtől kap az ember. Ilyenkor sárgasággal jár, sárga a beteg, mint a halott. Bánatból is kapni, de az nagyobb fájdalommal jár. — A kis gyermek szívfogást, rángatózó görcsöket kaphat, ha bujlik a foga, nehezen jön. Ilyenkor hashajtót adnak a gyermeknek, azzal megtörik a bajt. Ha mégis megmarad a szívfogás, úgy nem a fogtól kapta, hanem megijedt valamitől. Van, hogy belevénül a beteg.

Gyógyítása. — A szívfogás legismertebb gyógymódjai szentelményekkel kapcsolatosak. — A románok 3 *preszkurát*

csinálnak és ugyanazon nap 3 templomba viszik, 3 paphoz, 3 misét szolgáltatnak. (K. 49.*) — A beteg gyermeket a román templomba viszik az oltár elé, ott a pap a beteg fejére teszi a szentkönyvet, ráolvas vagy a papi paláttal takarja be és imádkozik. Elviszik a román paphoz gyermeküket a reformátusok is, sőt az egyik esetben a kidei római katolikus papot kérte egy református asszony, hogy kézzrátétellel imádkozzék nyavalyatörős gyermekéért. (K. 98.). — Egy másik esetben ajánlották a református szülőknek, hogy szívfogásos gyermeküket vigyék a katolikus templomba és amikor a pap misézik, térdpeltessék le az oltár előtt. Háromszor vitték el így a gyermeket, el is hagyta a szívfogás. (K. 10.) — Füstölik a beteget szentelt tömjénnel is, a tömjént egyenesen a beteg kedvéért kell megszentelni. Kéri ezt még a református is. (K. 10.)

1. kép.

Megszentelt csengetyű a szívfogás gyógyítására (Bádok). Eredeti nagyság.

Bádokban az egyik katolikus földesúrnak kis csengetyűje van. A csengetyűt 9 pap szentelte fel Máriapócon jég ellen. Régi családi tárgy a csengetyű, még most is használják: a ház asszonya zivatarkor a ház sarkánál csengetyűzik vele, hogy a felhők elvonuljanak. A csengetyűhöz egy kis bőrpárna is tartozott, ezt kérték kölcsönbe a nyavalyatörős betegek vallás és nemzetiségi különbség nélkül, még távolabbi falvakból is (Derzse, Poklostelke.) Hat hétig hordozzák maguknál, most is egy beteg asszonynál van. (Bá. 42.)

Szívfogásos beteg elment a maglaveti pásztorhoz is. (K. 28.)

Ha a beteg egy halottól ijedt meg és attól kapta a szívfogást, akkor a halott szemfedeléből vagy ruhájából szakítanak egy darabot és azzal megfüstölik. Ép ezért szemfedél darabot mindenki szakít magának, ha halottas házhoz megy (*elment halottlátni*); hazaviszi és ha *unja magát*, azzal megfüstölik. (K. 10.) Ezt megteszik a reformátusok is. (K. 60.)

Feltűnő, hogy noha az epilepsia meglehetősen démonikus megbetegedésnek látszik, ráolvasást ellene nem ismernek, legfeljebb mellékesen említik meg a következő szövegben: „Ki hallja, ki nem hallja, N. N.-t rázza a hideg és töri a nyavalya.“ (K. 10.) — Szívfogásnál, amennyiben az ijedtségtől származik, megkísérelhetik az *önyöntést* is. (K. 60.)

Az is feltűnő, hogy az epilepsiának vérrel (embervérrel) vagy koponyacsonttal való gyógyítását sem ismerik itt. Legfeljebb a következő adatot sorolhatjuk ebbe a csoportba: a borsai bábától szívbjaj (*amécále*) gyógyítására első szülésből származó méhlepényt kértek. Adott, de közelebbi adatot a gyógy-módról ő sem tud. (B. 85.)

Erőművi gyógy módok: dörzsölik a beteget, hogy vérkeringése meginduljon (K. 34.), hideg vízzel leöntik (K. 45.), kálányt dugnak a szájába (Bá. 42.), nyakcsigolyáját ütik vagy a kisujját beszorítják, begömbítik. (K. 22.) Az utóbbival kapcsolatban egy átokforma is ismeretes: „*Fognák a kis ujjadat!*“ (Bá. 42.)

Gyógyszeres kezelést is ismernek: régebben a *szépasszonygombát* füstölésre használták. Jó a libalábú fű teája (K. 60.). Gyógyszertárból *álkőrmöst*, *bakvért*, *gyöngyvirágvizet* kérnek. (K. 45, K. 22.)⁷²

⁷² A nyavalyatörés igen változatos gyógy módjai közül a Borsa völgyében a vallásos gyógy módok állanak előtérben. Az oláh pópa könyörgését igénybe veszik másutt is (Jankó: Kalotaszeg, 200), búcsút Dolhán (Népr. Ért. 1916:156), de általában az epilepsiának szentelményekkel és hasonlókkal való gyógyítása ismeretes egyebütt is. Adataink elsősorban Göcsejből vannak (Ny. r. 1878:230, Eth. n. 1894:117, 1902:220).

Az epilepsiát régóta az ördög művének tartották, ördögűzésre Szent László sírját is felkeresték a betegek (M. O. E. III, 19) vagy újabb adat: a mármarosai ruthén szerint a rossz bajost az ördög közelítette meg (Eth. n. 1895:437). Vidékünkön ráolvasást nem alkalmaznak epilepsia ellen,

22. A tüdő betegségei.

Hektikás = folyton köhög. — *Fulladós volt.* — *Annyit köhögsz, mint egy kehes ló.* — *Beillettem volna pakulár kuttyájának, annyit köhögtem.*

Tüdőbajt (*hektika, száraz betegség*) fáradtságtól, hüléstől kapni.

A tüdő betegségeinek gyógyítására a legtöbbször növényi anyagokat használnak. — Ha valaki *kehes, gethes, herbateát* kap. Hagymát, borzafát összefőznek. — Általában *mellfájás-túl jó* a zsálya. — *Köhögéstül jó* a hagymatea (hogy a *flegma* jöjjön ki), akácvirág, hársfa, bodza, száraz dióhéj, kék iringó tea. — *Tüdőbajos* (*hektikás*) beteg igyon sok tejet, dangó virág teát, szilvafából vett muhából (olyan, mint a csipke) készült teát, Pulmán teát. Régen a tüdőbajosok a cibret itták. (*Cibere* = *tyiszelice*; korpára forró vizet öntenek és megsavanyodni hagyják.) — Szamárköhögésnél a szamártövist (kék tövis) ajánlják herbateának főzve.

A köhögés egyéb belsőleg adagolt gyógyszerei közé tartozik a korommal összekevert óháj, a beteg saját hugya, a patikából vett veszett bikazsír és a kutyazsír, amit tüdőbaj ellen is használnak. — A szamárköhögés közismert gyógyszere a szamártej vagy a tejbe szűrt szamárganéj. (K. 10, 30, 57, 60, 80, 81, 84, 78,* B. 88, Bá. 42.)

Van természetesen, aki tüdősorvadás ellen orvosi szert hasz-

noha ellene különösen a régiségből igen sok ráolvasást ismerünk (1511. évi adat, M O E. III, 136; 1531. évi adat, M O E. III, 153; XVI. sz. 'első fele, M O E. III, 281; XVII. sz. Eth n. 1915:43; Ipolyi II, 155; Eth n. Mitt. 1893:108; Szeged környéke, Eth n. 1893:242; Besztercei oláh, Eth n. 1913:351, stb.)

A csengetyűre vonatkozólag magyarországi adatot nem ismerek, de másutt, pl. a németeknél a „*Fraislöcken*“ jól ismert (Felső Ausztria, Tirol, l. a bécsi Volkskunde Museum-ban kiállított példányokat).

Az is feltűnő, hogy a Borsa völgyében nem ismerik az epilepsia egyik igen régi gyógymódját, a vérrel való orvoslást (v. ö. M O E. I, 92; Göcsej, Eth n. 1902:220; 1905:356, vagy egy erdélyi szász adat, Haltrich 290). Primiparától származó placenta porát régen is alkalmazták epilepsia ellen (Zauberarzt 60). — Koponya szintén nem szerepel vidékünkön, ámbár közeli adatok vannak erre is (pl. emberkoponya porát pálnikában adják be a betegnek. Jankó: Torda, 253).

nál. — Tüdőgyuladásnál priznicet kaphat a beteg, ahogy a spanyolnál is bort, aszpirint adtak neki. (K. 63, 77.)⁷³

23. Nátha.

Átragad másra a nátha, ha valakit hátulról észrevétlenül megcsókolunk vagy legalább is orrunkat odadörzsöljük. (K. 63, 64.) Ha valaki mezítláb lép egy másiknak a hujyába, megnát-hásodik. (K. 63, 64.) — Egyszeri prüszkölés örömet, kétszeri prüszkölés bosszúságot jelent. (K. 63, 64.)

Meleg kitakarítja az emberből a náthát, így a betegnek forró teát adnak, a beteg forró lábvizet vesz, két éjjel báránybőr sapkában alszik. — A beteget meg is füstölik: lapátra szemet, kevés málélisztet (törökbúzaliszt), marhakörmöt tesznek, a beteg fejét kendővel letakarják és így megfüstölik. (K. 2, 4, 63, 64.)

24. A gyomor betegségei.

A gyomorfájásról úgy beszélnek, mint *gyomorsérvésről*. *Gyomorsérvés = a mejje alatt nagyon fáj. A gyomorszájnál fáj.* — Kólikát, nádrát errefelé nem ismernek. — Betegség kifejezések a gyomorral kapcsolatban: *Háborittya az embernek a gyomrát.* — (*Az ember bele háborodik tünetek:* mondja az anya is a rossz gyermekeinek). *Bokátol = böffög.* — *Megbetegítem a gyomromat.* — *Pisál, pisel a gelesztánk:* valami sós feljön a gyomrából.

A gyomorfájás gyógyítása. — Pálinkával bekötik, kendővel erősen összeszorítják, ahogy csak bírja, meleg fedőt tesznek rá. — Szerencsés kezű kenje meg.

Növényt alkalmaznak külsőleg is: a földi tök gyökerét megszelve tejben *megfonnyasszák* (= megfőzik) és azzal a *gyomorsérvést, hasdagantot* beborítják. — Teák belsőleg alkalmazva. A méhfű *gyomorbántalmaktól* (émelygés, görcs) jó, a fekete nadálygyökér pálinkába bevéve *gyomorsérv* ellen. — *Hasgörcs* ellen a borsmenta összefőzve fodormintával, sőt mondták, hogy

⁷³ A tüdő betegségeit általában racionális módon kezelik másutt is, kivéve a „sorvadás“ elleni mérést (l. Ethn. 1936:294). A beteg megmérése után a Borsá völgyében is érdeklődtem, de erre vonatkozólag adatokat nem sikerült szereznem.

a legjobb orvosság a kolera tea: fodorminta pergelt köménnyel megfőzve. — Megemlíthetem még az étvágyhozókat: a centória és a fehér üröm teát. (K. 60, 64, 84, 17,* 99,* Bá. 42.)

Sokan szódabikaport használnak gyomorsérvés ellen. Van, aki állandóan magánál hordja a zsebében a szódabikarbónát, még a mezőn is. (Kide.)

25. A bél betegségei.

Gyomormenés. Gyomorsikolás. Ha igen megy és meg akarjuk állítani, szereket adunk, hogy fogja meg a gyomrát: főtt som, majoranna levél, lúsorja (lósorgya) magva megfőzve, árva csallány megtörve, megszáritva és pálinkába beadva. (K. 60, 63, Bá. 42.)

Hashajtónak anyalevél, folyó szenna, kamilla tea éhomra, húsos szilva leve. Ez is meghajtja. — Koprol. (K. 63.)

Vérhas. Még jobban meghajtják, hogy takarodjon ki, csak aztán adnak valamilyen *gyomorfogót, hogy fogja meg.* — Keserűső hajtó. A beteget meleg téglára ültetik, talpa alá is meleg téglát tesznek. (K. 41, 63.)

Giliszta. Ha kihányja a gilisztáját, akkor már nem sokat él. — *Pisál, pisel a gelesztánk* = valami savanyú sós feljön a gyomrából. — Giliszta ellen foghagymás kenyeret adnak. (K. 64, Bá. 42.)

Akinek kígyó belemászik a szájába, azt lajtorján fejjel lefelé lógnak, alája tejet tartanak, kicsúszik erre a kígyó. (K.)

Sérvés. Sérve van. A baskéreg ki van szakadva. Ez alatt értik a tulajdonképeni herniát. *Tökös* = hernia inguinalis ireponabilis. — *Tök* = ha nagy sérve van. *Sérvéses ember* = akinek herniája van. — Románul csúfosan mondják: *hodrobeli.* — Az *ágyéksérvés* nem egyforma: az egyiknél a sérv a herébe, a másiknál az ágyékba ereszkedik. Van jobb és baloldali; a baloldali sérv a kényesebb. Amikor eső lesz, a sérv eloszlik, akkor nagy fájdalmakat érez a beteg. De ha tojás képződik, akkor nem fáj. Nagy köhögéskor, erős beszédkor megy ki. — Leginkább erőltetéstől, fáradságtól kapja. (K. 16, 78,* 99,* B. 86.)

Gyógyítása. Nagy sérvésnél az oláhok nagy *szijút* hordtak, hogy ne fájjon a sérvése. De tették az oláhok a nagy sérvést fazékkötőbe is (*pétyejka*). Kidén régebben egy magyar ember

is, akinek óriási sérvése volt, fazékkötőben hordta. (K. 78,* 99.)*⁷⁴

26. Csömör.

Leírása. *Ajkon kis buborizák szoktak kiütni.* — *Mind ki van sebezve az ajka, nagyon sebes az a gyerek, kisebzett az ajka, megcsömörlott.* — *Fiam csömörlik, kihányja az ajkát.* — *Pici hólyag az ajkon.* Soknak ha *kihólyagzik* az ajka, akkor nem beteg, ha nem hólyagzik ki, akkor nagy beteg lesz. — Némelyiknek *kisebzik* az ajka, alul-felül. — Szájon hólyag, ha láz is van. — *Kiüt az ajkán, ha megcsömörlik.* — Nyakon *csomók* keletkeznek, *meredtnek érzi a nyakát*, azt kenik. — Mint a törökbúzaszem, akkora *csomók* keletkeznek, *meg van állapodva a vér.* — *Megcsomózik a nyaka.* — Nyakon *mirigyek*, ezt sós vízzel dörzsölik, megnyomkodják. — *Nyakmerevedés* van, ezért az ereket a nyakon pálinkával megkenik. — Ha rohamkor megkenik, akkor nincs baj, de ha nem, akkor *elgyöz*, már estére a nyakán *megcsomózik.* — Megfájdul a feje, szédül, hányingere van. — Románul: *Mi s'a aplicat ciumurlit.*

Oka. Ha valami nagyon jól esik vagy ellenkezőleg nem esik jól, akkor *megcsömörlik, megcsomózik* a nyaka. Feje fáj, fázik, *háborog* a belső része. — Általában azt mondják, hogy attól kapja, ha valami igen jól esik vagy ha ellenkezőleg étel, ital nem esik jól, nem kívánja. Olyat evett, ami nem esett jól. — Ha *megcsömörlik*, még meg is lhal benne az ember. — (K. 1, 2, 17,* 22, 23, 34, 41, 45, B. 93.)

Gyógyítása. A csömör általánosan ismert gyógymódja a kenés. Kenni jóformán mindenki tud, mégis rendszerint csömörrel a megfelelő specialistát keresik fel. A specialista sós ecetes vízzel a beteg nyakát, girincit, karját feldörzsöli. — P. N.-né (K. 23.) ujjbegyével a beteg homlokát, fejét, nyakát megkeni. — K. J.-né (B. 93.) a homlokon, vakszemén ken,

⁷⁴ A gyomor és bél betegségeket általában racionális módon kezelik egybűt is. A régiségben is csak kevés természetfeletti gyógymódot ismerünk (pl. a Bornemissza-féle ráolvasás hasfájás ellen. Horváth C. 447). A **máttra (nádra)** betegség (v. ö. M O E. I, 353) a Borsa völgyében nem ismeretes. — A lenyelt kígyó történetében még ma is hisznek országszerte. (Ethn. 1907:221, M O E. II, 103). — Kiegészítésül megemlíthetem még, hogy **tífusz** alatt csak meningitist értenek, de sohse tífusz abdominális (B. 73.)

aztán lemegy és a nyakat, kezet, lábat keni meg; az ereket keni, mind lefelé (míg marjulásnál felfelé ken.) — J. I.-né (K. 5.) hasonlóképp sós ecetes vízzel a fejen, nyakon, karon, hátgerincén, lábakon ken, hogy meginduljon a vérkeringés. — M. Gy.-né (Bá. 42.) szerint a csömört sós vízzel kell maszírozni, dörzsölni, hogy *forrósdjék* ki. — Érdekes megjegyezni, hogy a sok kenéshez értő közül nem mindenki foglalkozik a csömörrel.

A csömör gyógyítására még két adatot jegyeztem fel. Ha fél, hogy megcsömörlik, iszik egy kis ecetet. (B. 91.) — Rán-tásos fakanalat megforrosít és keresztalakban a csömörös ajakra rányomja. (K. 41.)⁷⁵

27. Reuma, köszvény, hátfájás.

A köszvényt *hülésből* kapni. — A *dagadó köszvény* nemcsak fáj, de a betegnek a keze, lába meg is dagad. — Sokféle reuma van.

Reuma, köszvény gyógyítása történhetik elsősorban gőzőléssel, párolással. Tormát jól megtörnek, buzgó vízzel leöntenek, a vizet kádba öntik. A beteg széken ül, eléje helyezik a kádat (csebre), amiben a tormás vizet belehajigált forró békasókkal melegítik, a beteget jól betakarják. Ez jó *köszvény*, *fiatal reuma* ellen. (K. 41, 60.) — Hasonlóképp gőzőli magát a reumás beteg sós vízzel: sós *gérát* csinálnak és azt hevítik. Gőzőlik még a reumás, köszvényes beteget szénamurvával, a reumásat büdöskővirággal, a köszvényest pukkantóval, a szalmás ház tetejéről levett muhával. Az ilyen muhával be is kötik a köszvényes beteget. Büdöskővirágból, tormából, szénamurvá-

⁷⁵ A leírás szerint kétféle tünet áll előtérben a csömörnél: az ajak kis hólyagai és a nyak csomói. Orvosilag e kettőből nehéz volna diagnózist felállítani, tény azonban, hogy már a régi leírások is csomókról beszélnek (pl. Csaplovics I, 234), de ugyanezt hallhatjuk sok mai népi leírásban is (pl. Veszprém megye, saj. gyűjt.) A csömör leggyakoribb és legrégibb gyógymódja a kenés (M O E. III, 194--5), de emellett sok helyen szerepel a beteg bőrének felszedése, a beteg megrázása, megropogtatása (Csaplovics I, 234, Népr. Ért. 1904:244, hasonló adatok Abauj-ból és Veszprém megyéből, saj. gyűjt.). Az utóbbiak azonban helyenként (és többek közt a Borsa völgyében is), a farzsábának jellegzetes gyógy-módjai közé tartoznak. A gyógyeljárások alapján tehát e két betegség — csömör és farzsába — meglehetősen megközelíti egymást. (A csömörre vonatkozólag l. még M O E. II, 289, III, 194, M N y. 1940:192).

ból a reumás betegnek fürdőt is készítenek, nyirfalapú leveléből a köszvényesnek. (K. 16, 41, 60, 64, 78,* 84.)

Csomafája közelében sós árok van, abból iszapot hoznak haza, azzal a beteget jól bekenik, forró napra vagy rossz időben a kemence mellé ültetik. Ha megszáradt rajta az iszap, ismét bekenik. A *Sós árokból* még Újfaluba is vittek iszapot. (K. 41.)

Reuma ellen használatos a becsallányozás is. (Bá. 42.) Jó *becsojánozni csojányal a zsábát* is. (*Zsába* = zsidadt a test, afféle reuma ez is. Inkább a kezekben van. *Mintha rezegne*. K. 60.)

Patikaszereket is alkalmaznak (csontszesz, szappanszesz.) — Sós terpentinnel kenik a köszvényes testrészt. (K. 60.) — Belső nyilalástól jó a petróleum, állítólag megisszák. (K. 45.) — Köszvéynél alkalmaznak vérszipót is. (K. 64.) — Itt kell megemlékeznünk a *ventuzeról* (*vintuze*) is. A *ventuze* = köpöly, kis üveg harang, ami a régi hivatalos orvoslásban nagy szerepet játszott. A románok ismét divatba hozták, a hivatalos szerek közé tartozott, a borsai román orvosnő is használta. Úgy látszik, a ventuzét a nép is hamar átvette, talán, mert az egésznek valami népi orvosló íze van. Borsán egy román asszony gyógyítgat így vagy 20 év óta. Bukarestben tanulta, onnan hozta az üvegharangokat is magával. Spirituszba mártott ronggyal az üvegeket kitörli, meggyújtja, majd a láng ellobbanásával sorra a beteg meztelen hátára rakosgatja. Gyermeknél csak 2—3-t tesz fel,⁷⁶ felnőttél mind a 7 darabot. Akinek a háta, lába fáj, arra teszi. Sebre, kilisre nem. Adatközlő különben bábáskodik is a faluban (diploma nélkül).

Reuma, hátfájás gyógyítására e fizikális eljárásokon kívül ismerünk egyebeket is.

Amikor valaki nekifog aratni, búzaszállal kösse át a derekát, akkor nem fáj. (B. 85.)

Reumás ember a sírásáskor talált embercsonttal dörzsölje magát, utána a csontot tegye vissza helyére. (C. 122.*)

Hátfájásnál, derékfájásnál (*ceas rău* románul) a nézőnő napnyugta után seprűvel a beteg hátát kereken járja, közbe kilencszer román szöveget ráolvas, utána kilencszer köp. (C. 108.*)

⁷⁶ A mellékelt fényképen látható kis lányra csak a szemléltetés kedvéért rakták fel az összes *ventuzé*-t.

Reumánál (románul *mătrici*) is tudnak nézni a románok. Amikor a román pap búzaszentelőkor a határt járja, megszenteli, asztalt visznek ki és az alá burjánokat raknak, amiket *jertált* (már szűzen élő) *asszonyok* szedtek össze. A szentelés után a burjánokat haza viszik és otthon tartogatják. Reuma esetén a román nézőnő kilencféle burjánt vesz elő (búza, rozs, torma, stb.) és azzal a beteg egész testét háromszor kerekíti, váltakozó irányban (egyszer az óramutató járásával megegyezően, máskor fordítva) miközben románul ráolvas. (C. 70.*)

Borsán egyéb esetekben is (*gyepotk, je altyin* = nyilalás a hátban) tudnak nézni a románok.

28. Farzsába.

Románul: *mustye gye selj* — *Trazse mustye*.

Gyógyítása. A farzsába gyógykezelése specialisták dolga. A kezelés egyszerű formája a kenés. A hozzáértő a földön fekvő beteg hátát lefelé dörzsöli, *ha ropog, jól van*. — Kis Andrásné a ruhában lévő, fekvő beteget jól végig nyomogatja. (K. 30.) — De *felszedik a beteg bőrit* is, fejitől a lábáig. „*Fölszedem a farzsábádat, gyere, feküdj le.*“ (K. 41.)

A farzsába egy másik gyógmódja a beteg megtapostatása. Borsán az egyik román ember a beteget hasra fekteti, a betegen végig térdel, aztán fel és alá jár rajta. Állítólag Prágában tanulta egy kórházban. (B. 96.*) — Mondják, hogy gyerekekkel is megtapostatják a farzsábás beteget. (K. 30.) — Részben ide sorolhatjuk a következő gyógmódot is, ámbár ennél valószínűleg eredetileg ráolvastak. A beteg hasra fekszik és a gyógyító asszony kilencszer körbe jár körülötte az óramutató járásával ellentétes irányban. Minden fordulóban bal lábával a beteg derekára lép. Utána *felszedi* a beteg bőrét, hogy *pattanjon*. Egy román férfitől tanulta, csak az adatközlő ért hozzá a faluban, más nem tanulta meg. (C. 108.*)

Borsán van egy román ember (B. 95.*), akinek egészen sajátos gyógmódja van: a földön hasra fektetett beteget először megkeni, aztán a beteg lábához egy deszkát tesz és arra a balta fokával erős csapást mér, hogy jól megrázkódjon a beteg hátgerince. Állítólag a háborúban tanulta egy orosz orvostól.

Arról is hallottak, hogy farzsábánál két ember egymásnak hátatfordítva karjaival összekulcsolja egymást és váltogatva egymást felemeli. De ez nem jó, mert a másik is megkaphatja a farzsábát. (K. 17,* 30.)⁷⁷

29. A vese betegségei. Vizelet.

Vesebajosnak csikófarok teát, megszár teát adnak inni. (K. 57, 60.)

Aki *nem tud húgyozni*, annak vadpetrezselymet, tökmagot főznek. (K. 62.) — *Pucájára* 3 tetűt tesznek, akkor megindul a vizelete. (K. 48.*) — Mikor *megreked a vizelet*, a beteg előtt egy edényből vizet csorgatnak; ez jobban megindítja, mint mindenféle orvosság. (A kidei bába adata, aki saját szavai szerint Kolozsváron hallotta ezt a kórházban K. 48.*)

Ágybahúgyozó gyerekeknek a seggit megtüzesített seprűvel megverik. (K. 64.)

30. Fehérfolyás.

Leírása, oka. „*Jönnek a fehérek.*“ Legtöbbször hülésből lehet kapni, pl. ha havibajjal a hideg vízbe megy. Akkor is meg lehet kapni, ha *elmúlik a vendége* és egy-két napra már *él az urával*. — Ha tojánhéjra lép a nő, akkor is megkaphatja. (K. 10, 63, 64.)

A fehérfolyás gyógyításánál majdnem kizárólag fehér színű növények szerepelnek. A következő növények teáját isszák: árva csallány fehér virágja, fehér akácvirág, fehér borostyán, fehér fuszulyka, fehér *szünzijere* (román szó), fehér üröm. — Isszák még a gyömbér főzetét, a kék sarkantyú virág teáját. Fürdőnek csak a fehér ragadály főzetét használják. (K. 10, 60, 48,* 78,* Bá. 42.)

Füstölik még a nőnél a trippert pókhálóval is. (K. 48.*)

A kimosás már orvosi tudomány. (K. 10.) — A kimosáshoz a bába székfűvirágot, kamilavirágot ajánlott. (K. 48.*)

A férfi a trippert álomban kapja vagy munka (aratás) közben. Trippert kap a be nem fejezett aktustól is. De soha még nem akadt férfi, aki az orvosnak bevallotta volna, hogy nőtől

⁷⁷ L. a csömör jegyzetét.

kapta. (B. 73.) — Csak egy gyógyszert sikerült feljegyezni: fehér fuszulykát főznek, annak levét isszák és azzal kötik be penisüket is. (K. 48.*)

31. Szellemi hibák, elmebaj.

A nem normális emberek: *eszelőkö, félkótya, kótyagos, háromkerekű, trifertályos, lüke, dilis, agyalágyult, dinyiló, nagy tránkáló. Hülye.* — *Balkezű.* — *Mula = ügyefogyott, buta, mafla, boldogtalan.* (K. 22.)

Bogara van a fejiben = mániás. Például van a faluban egy vén kisasszony (a leírás szerint *praecox*), erre nem nagyon mondják, hogy „bolond“, inkább azt, hogy *bogaras, nem teljes eszű.* Betegségének oka: nem engedték férjhez menni. (K. 10.)

Bolond. Egy lány szerelemből bolondult meg, egy asszony bánatában. (A leírás szerint *praecox*). — Egy asszony nagyon megijedt, attól bolondult meg. Ónyot is öntöttek, megmutatta az ólom, hogy kitől ijedt meg. (K. 6.)

Hülye az mást jelent. Olyan helyen születik a hülye, ahol részeges a férfi. (K. 10.) A hülye *ügyefogyott, boldogtalan.*

Mutuj = nem tud beszélni. Csak kacag. Így születik már. (K. 10.)

Az elmebetegeket így hívják például: *Bolond Lóra.* A gyerekek folyton csúfolják.

Egy református magyar legény Borsán késsel szaladt az utcán és közben kiáltozta, hogy tizenkét ördög van mellette. Válaszútról egy *babonás nőt* hoztak hozzá, az ráolvasott, mire meggyógyult. Azt mondták róla, hogy az *ördög szállotta meg.* (B. 129.)

Holdkórosnál egy vizes tekenyőt tesznek a ház elé. Ha beleesik, felébred, felijed, elhagyja. (K. 64.)

32. Fejfájás.

A fejfájás megelőzésére szolgál, hogy első menydörgéskor az ajtó félfába ütik a fejüket. (K. 23. Elmondó ebben nem hisz.) Gyakrabban az első menydörgéskor vashoz ütik fejüket, miközben a románok közismert versét mondják. (K. 19, B. 90.) Egy másik változatban első menydörgéskor vassal vagy késsel kell a fejet háromszor ütni. (C. 70.*)

A közönséges fejfájást empirikus szerekekkel gyógyítják: a fájós fejre reszelt pityókat, tormát tesznek, ecetes vizes ruhával dörzsölik, a fejre vérszipót raknak, lábukat meleg vízbe mártják. A kidei magyarok sűrűn szedik az ászpírint, a Beretvás pasztillát, de mindenekelőtt a Javolt. (K. 23, 63, Bá. 42.) — Látták, hogy más falvakban a románok ezüstöt hordanak a fülükben fejfájás ellen, de ez a mi vidékünkön nem szokás.

A fejfájások legnagyobb részét a napszúrással hozzák összefüggésbe. Ha napszúrás okozta a fejfájást, úgy a fej csak reggel, ahogy a nap feljön, 9—10-ig és délután, ahogy a nap kezd lemenni, fáj, napközben nem. „Nem rendes fájás, mert vagy délig fáj, vagy déltől fáj.“ (Bá. 42.) Az ilyen beteg napszúrást kapott.

A napszúrást ráolvasással gyógyítják, legtöbbször román szövegű ráolvasással, de elvéve magyar szöveget is ismernek.

Az egyik magyar asszony a következő rövid formában ismeri a gyógykezelést. A beteg lemegy a patakra, vesz kilenc forgácsot és azokat egyenként a vízbe mártja, majd a fején keresztül hátra dobja, miközben mondja: „Ami a vízbe, az a fejembe, ami a fejembe, az a vízbe.“ „Ami a homlokomban van, legyen a vízben, ami a vízben van, legyen a homlokomban.“ 9 reggel kell ezt ismételni napfelkelte előtt. Adatközlő az öregektől hallotta. (K. 38.) — Hasonlóképmondotta el egy 68 éves református kidei asszony is.

Egy másik szöveget szintén magyarul mondanak, hasonlókép a patak partján, 9 forgáccsal való merítgetés közben: „Ügy fájjon az én fejem, mintahogy ennek a forgácsnak fáj.“ (K. 23.) — De merítenek napszúrásnál 9 forgáccsal a pataknál minden szöveg nélkül is. (C. 69.)

A románok többféle ráolvasást ismernek a napszúrás ellen, egyik-másik román ráolvasást a magyarok is ismerik és gyakorolják. A ráolvasások egyik csoportját a patak, víz partján mondják. Napfelkelte előtt, szótlan, hátra se nézve a patak partjára mennek és ott 9 forgácsot a vízbe merítenek, majd azt hátrafelé (vagy váltogatva jobbra és balra) hajítják. A vízzel előzetesen homlokukra keresztet vethetnek. Az egyik változatban reggel és este különböző szöveget mondanak, a másik esetben visszafelé számolva hajigálják el a forgácsot. De lehet a patak partján a beteg fejét öntözni is, anélkül, hogy forgácsot használnának.

A román ráolvasások másik csoportját egy tál víz mellett mondják el. A beteg a tálba 9 fakanál vizet tesz, a tálát a tér-dire veszi és egy vasnyelű bicskával a vízbe keresztet csinál, miközben a román szöveget mondja. Változatok: a csuporba kezdetlen vízre késsel keresztet vet a néző és románul ráolvas. — A néző felfordított veder vagy sajtár fenekére vizet önt, abba 9 széndarabot dob, a szénbe tút szúr, majd a vízzel a beteg homlokát letörli, miközben ráolvas. Utána kis vizet itat a beteggel, a maradékot az ajtó sarkára önti, akár a szenes víznél. (K. 39, 99,* Bá. 42, C. 70,* 107,* 109,* 117,* 122.*).

Nagy betegnél, aki nem tud kimenni, valaki más csinálja meg a fentebbieket csuporban, a csupor vízből aztán a beteg iszik. (C. 107.)⁷⁸

33. A szem betegségei.

A szem betegségei közül a következőket különböztetik meg: a) általában *szemfájás*, b) *árpa*, c) *vadször*, d) *farkashályog*, e) *hályog*, f) idegen test a szemben, g) vakság.

Profilaxis, jóslások. Amikor a tűzből szikra szökik, háromszor köpni kell: „phij, phij, phij, szökjön annak a szemibe, aki haragosan jön ide.“ (C. 113.) — A gyermeknek mondják: „Ne egyél pénteken zsírosat, mert megvakúlsz.“ (Ezt még a reformátusok is mondják.) — Jobb szem viszked: sírás. Bal szem viszked: öröm. (K. 63, 64.)

Szemfájás. A tanultabbja már szemgyuladásról beszél. — „Ilyenkor megpirosodik a szem, ég.“ Vizes ruhát tesznek rá. Ha nem kenik, akkor hályog keletkezik rajta („*hályog eresz-*

⁷⁸ Első mennydörgéskor másutt általában meghempergetődznek a földön, hogy derekuk ne fájjon, egészségesek legyenek (pl. Bakony, Ethn. 1908:288). Adataink szerint a fejnek kemény tárgyba, vasba való ütögetése csak Erdélyben ismeretes (Oláhlapád, Ethn. 1907:294; Aranyosszék, u. o.; Szatmár, Ethn. 1895:311; Máramarosi oláh, Ethn. 1891:364; Kalotaszegi oláh, Ethn. 1912:168; Jankó: Torda, 253; Haltrich 266, 316). — A fejfájás elleni ráolvasás is csak Erdélyben ismeretes („A vaknapot az újnap érje utól, hogy menyjen ki a fejiből“. — „Szaladj vaknap, mert jön az új nap“, stb. Udvarhelyszék, Népr. Ért. 1932:123. „Ami a fejemben, legyen a patakban“, stb. Oláhlapád, Aranyosszék, Ethn. 1907:294. Hasonló Jankó: Torda, 253. Fejfájás elleni ráolvasás, besztercevidéki oláh, Ethn. 1913:288).

kedik). — A beteg szem legegyszerűbb gyógyszere a víz. Volt Kidén az egyik udvarban egy kút, a telek tulajdonosa után *Pityula kútjának* hívták, azt régen szemvíznek használták. („Szemfájástul való víz.”) Hasonlókép régtől fogva gyógyvíznek tartják szembajok ellen a *Csorgót* (bővízű forrás Kide szélén). — Sokan a szentelt vízzel mossák fájós szemüket, állítólag még több református, mint katolikus. — Szemcseppnek használják a csecstejet és a fehér liliom szirmának pálinkaszeszes kivonatát. A fehér liliom virágot tiszta gabonapálinkában áztatják, kámmforral keverik. Ezzel mosogatják, ha a szem könnyezik, nagyon csipázdik, éjszaka beragad. Még a hályogot is *leszakítja*. (K. 10, 41, 60, 64, 80, 81, Bá. 42.)

Árpa. A szem árpája meglehetősen gyakori megbetegedés lehet, mert gyógymódját úgyszólván mindenki tudja. Valószínű azonban, hogy árpa alatt sok egyéb szembetegséget is értenek. Az árpa gyógyításának legegyszerűbb formája, hogy az árpát késsel háromszor keresztelik (K. 100.*) vagy a beteg az orsókarika kis lyukán háromszor belenéz a beteg szemmel (K. 29.*) — Az egyik adatközlő egy új korsó fenekére kilencszer köp, a köpetet egy másik új korsó fenekével kilencszer megdörzsöli, majd a köpetet az árpára keni. (C. 122.*) — Egyszerű, tapasztalati kezelés még, amikor az árpát jó meleg késsel megsütik. (K. 102.)

A szemárpának ráolvasással való gyógyítása általánosan ismert, a magyar ráolvasás szövegét majdnem mindenki tudja. Leggyakoribb alakja: a gyógyító személy az árpát sarlóval vagy fenkövel kereken aratja (háromszor megkerekíti), mondva: „Árpa, árpa learatlak, kévébe kötlek, kalangyába raklak, hazaviszlek, elcsépellek, malomba viszlek, megőröllek, hazaviszlek, megsütlek, megeszlek, kutyaseggibe vetlek.” Utána háromszor leköpi az árpát. (Adatközlő, K. 19. szerint „tulajdonképpen románul megy, de lehet magyarul is mondani.”) — A szöveget többen csak rövidebb alakban ismerik. Változatok: 1. „...lóseggibe doblak.” 2. „...kanca seggibe verlek.” 3. „...papné seggibe beléverlek.” 4. Kerekítés közben a fenkövel megnyomja az árpát. 5. Hideg vassal (pl. kulccsal) visszafelé kerekíti, közben megkeresztezi. 6. Puliszkával kerekíti körül, a ráolvasást háromszor mondja el („árpa, árpa ... tyúkseggibe duglak.”), utána a puliszkát tyúknak adja, hogy egye meg. 7. Sarlóval vagy késsel visszafelé kerekíti: „Árpa, árpa learatlak, marokba

nem tesznek, kérébe se kötlek, kalangyába se raklak, csak a kutya seggibe csaplak.“ Utána háromszor köp. (B. 91.)

Ritkább ráolvasások a következők: este a beteg a szemét háromszor a kilincshez üti, miközben ezt mondja: „Árpa, árpa akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (C. 111.*) — Az utóbbi már teljesen megromlott, hiányos szöveg. Az egyik román asszony ehhez hasonlót mondott, de teljes román szöveggel.

Románok *urcsornak* hívják az árpát. Az egyik adatközlő öreg román asszony szerint reggel vagy este az árpát párna sarkával kell megkerékíteni,⁷⁹ közben kilencszer mondani a román szöveget. (Ha este nézi, reggelt mond és viszont.) Utána lefujja az árpát és köp. Adatközlő egy öreg román bábától tanulta, soknak megcsinálta már. De családtagjai mindaddig még nem tanulták meg tőle. (K. 100.*)

*Vadször.*⁸⁰ Általános hit, hogy a vadször szembetegség. „A jó szőrnek fehér a töve, a vadszörnek fekete. Befelé áll a szem felé, szúrja a szemet, hogy megvörösödik, könnyezik. Sokan álmatlanságtól kapják, mert szemük nem nyugszik.“ Kidén két szakorvosa van a vadszörkivételnek. K. 53. általában halott a vadszörrel, de a gyógyítást nem mástól tanulta. Szörszedő kicsiny csípővel szedi ki a szört, de kiszedheti a bicska hegyével is. Magyarok, románok egyformán keresik fel panaszaiikkal. — K. 51.* hasonlóképp írja le a vadszört. A vadször kivételt anyjától tanulta, vagy 12 év óta csinálja, mióta anyja meghalt. Szintén kis csiptetővel szedi ki. Magyarat, románt egyformán gyógyít.

Van még Kidén egy román asszony, aki régebben bicsakkal szedte ki a vadszört, de most már nem gyakorolja, mert nem lát. Hasonló specialisták a szomszéd falvakban is vannak.

Farkashályogot alig ismernek. Az egyik adatközlő szerint: farkashályognál szép tiszta a szem, mégsem lát az ember. Ezt nem lehet megoperálni.

⁷⁹ Oláhlapádon a szempillák árpáit *korsónak* (*ulcior*) hívják, mert a gyerek törött korsónak a csecsin nézett keresztül (Ethn. 1907:298). Kancsó szerepel árpánál a temesi szerbnél is (Ethn. 1904:277). — Árpa gyógyításánál vánkos csúcs, kispárna egyebütt is (Ormánság, Ethn. 1907:102). Az árpa irodalomt. 1. Berde 179.

⁸⁰ A vadször kétségtelenül megsértheti a szemgolyót, azonban sokkal ritkábban fordul elő, mintahogy azt a falun diagnosztizálják.

Hályog. Hályogot lehet kapni szemgyuladástól, véres szemtől, fáradságtól vagy ha huzatot kapott, megütötte a szemét. — *Gyógymódok.* Szárított tyúkzuza belsőt finomra törve, cukorporral keverve, jól megszítálva a szembe fújnak. — Semmi por a Csorgóról hozott fél liter vízben áztatva. (K. 26,* 64.) — Egy ráolvasás is ismeretes. Adatközlő dédanyjától tanulta, de ő még senkit sem tanított meg rá. Napnyugta után néz. Elővesz egy seprüt, egy kést, egy tejszűrőt, türeklözővel összeköti és az egészet a beteg szeme előtt forgatja, miközben mondja a román szöveget. (K. 26.*)⁸¹

Idegen test a szemben. A szembe került idegen testet az ahhoz értő kinyalja. Voltakép azonban a legtöbb esetben nem idegen testről van szó, hanem valamilyen sérülésről, kötőhártyagyuladásról, amit rendszeresen megnyaltnak. Csomafáján egy román nő (C. 112.*) a beteg szemhéját kifordítja és kinyalja az idegen testet. Egy ízben kisfia szemét a bivaly farkával megütötte, föld ment be, *kis hályog csinálódott ott.* Három reggel megnyalta, *levette a hályogot.* Soknak segített így. — Borsán egy magyar asszony gyógyít hasonlóképp, aki különben többféle betegséget tud nézni.

Vakság. Akit a varasbéka szembe lehügyoz, az megvakúl. Ezért nem szabad a varasbékát megölni. (K. 64.)

Borsáról egy vak ember a maglaveti pásztorhoz ment és meggyógyult. (C. 112.*)

Vakság ellen a kígyózsír hasznos lehet, amit a következő mese bizonyít. Újfalun egy embernek a felesége vak volt. Hogy menekedjék tőle, gondolta, mérget hoz neki. Kígyót fogott, megölte, haza vitte, felvágta, mint a kolbászt, megsütötte, oda adta az asszonynak, hogy egye meg. Kérdi az asszony: „Mit csináltál?” — „Egy kis kolbászt.” Ett az asszony, jó volt, utána kezével (zsíros keze volt), megtörölte a szemeit. Másnapra mintha egy sűrű szitán át látott volna egy kicsit. „Mi volt az, amit ettem én?” — „Kolbász.” — „Aggyál még.” — Megint fogott egy kígyót, megsütötte, oda adta az asszonynak, aki evett belőle. Így tartott többször, amíg végre látott a feleség. Addig kente a szemét kígyózsírral, hogy meggyógyult. (Bá. 127.)

⁸¹ Hályog elleni ráolvasást ismerünk Göcsejből (Eth n. 1902:129), Szöregből (Eth n. 1891:70).

34. A fül betegségei.

Fülfájás. Fülfüvet megtörnek és levét becsepegtetik. — Csombort főznek és langyosan a fülbe engedik. — A fülbe vízben megáztatott puskaport töltenek. — Szentelt vizet öntenek. — Az ellenkező oldali fülbe egy cikk fokhagymát dugnak. — Ha a fül nyilalik, celler levéllel párolják, gőzölik. *Nagy békasót* (= kavicsot) megtüzesítenek és a celler levél főzetébe dobják, a támadt gőzt papírtölcséren keresztül engedik a fülbe, esetleg az edényt kendővel letakarják. (K. 8, 10, 21, 22, 60, B. 86.)

Bogarak a fülben. A fülbe bogarak is bemászhatnak. Ha a fülbemászó megy be, rág, zörög a fülben, erősen fáj. Ilyenkor tormaszeszt öntenek abba vagy az említett celler levél gőzöléssel hajtják ki. (Bá. 42, K. 45.)⁸²

35. A száj és a nyak betegségei.

Zabola.⁸³ A pendely aljával megtörlik. (K. 47.)

Papfalat.⁸⁴ A nyelven kis hólyag nő; a nyelv szélén, hegyén fáj. Gyógyítása: háromszor megköpik. — Mondás: „Falat nőtt a nyelvemre, nőjjön a papné seggire.“ (K. 10, 30.) — Háromfelé kell köpni: „Phü, phü, phü, papfalat nőtt a nyelvemre“ (— megint kiköp háromfelé —) „hogyan nőjjön a papné seggire.“ (K. 15.)

Valószínűleg ugyanez a román *ám pustye*, amikor a nyelven kis seb keletkezik. Gyógyítása: Háromszor kell románul ráolvasni, minden mondásra a beteg és gyógyítója kiköp. (K. 99.)*

Nyeldeklő leesik. Ha valakinek a nyeldeklője leesett, *kenéssel felveszik*. (K. 45.)

⁸² A *sempervivum tectorum* különböző név alatt ismeretes országszerte. A fent ismertetett gyógymódokat alkalmazzák egyetűt is. (Pl. a tölcserén való párolás, Göcsej, Ethn. 1902:131; Tiszacsege, Népr. Ért. 1935:28; Udvarhelyszék, Népr. Ért. 1932:123, stb.)

⁸³ A *zabola* szó ismeretes ugyan Erdélyben is (székely, Hétfalu, MTsz.), de gyakoribb előfordulása mégis inkább a Felvidék (Ipolyság, Hont, Szirák, MTsz., Abauj, Ethn. 1937:146, de Sopron is, MTsz., zsebre pedig Alföld, MTsz., Ethn. u. o.) A továbbiakban l. Ethn. u. o.

⁸⁴ A *papfalat* különböző név alatt ismeretes országszerte, Berde 195.

Torokfájás.⁸⁵ Legáltalánosabb, hogy torokfájásnál kis kalánnyal petróleumot adnak lenyelni a betegnek, tisztán vagy kis vízzel. — Fehér kutya faecest bodzafacsövön a torkába fujnak. Jó az édes tejbe áztatott fehér kutya-faeces a *torokba ereszkedett pokolvarra* is. Nyeljen belőle a beteg, de ne tudjon róla, hogy mivel gyógyítják. — Torokfájás ellen hasznos annak a keze, aki *két Szentgyörgy nap*⁸⁶ elevenen megfogott gyíkkal kente meg a torkát és utána a gyíkot elengedte. „Ha az én kezemmel megkenem, elmúlik, mert földi kutyát⁸⁷ fogtam.“ (Bá. 42, K. 45.) — A mezei tököt Keresztfelmagasztalása napján leszedik, elteszik. Szükség esetén megfőzik, ezzel kötik be a fájós torkot. (Román gyógy mód. K. 48.*) — A római katolikusok Balázs napján megáldatják torkukat, ez azonban Kidén nem nagy divat, alig néhányan kívánnak részesedni benne. (K. 98.) — A betegek szokták szentelt vízzel is öblögetni torkukat.

Golyva. Gyakran szüléskor keletkezik vagy víztől terem. A románok *gusáról* beszélnek (*gusa* = csomó a nyakon). — Azt is mondják, hogy aki fedőről eszik, az kap gusát. Gyógyítása: ha halott van, a halott kezével háromszor meg kell ütni a gusát, akkor a gusa elmegy a halottal. (C. 117.*)⁸⁸ — Különbözik ellene patikaszert használnak. (K. 10.)

36. A fog betegségei.

Fogfájás. A fogfájásnak meglehetősen változatos gyógyszerai vannak, kezdve az egyszerű meleghatástól. Párolják, gőzölik szénamurvával, kamillával, beléndekkel. A románok a *masalarita* nevű növényt (= *fogburjány*) használják. A rossz fogban féreg van, ha *masalarita* levelével füstölik, vagy a levelet

⁸⁵ A torokfájással kapcsolatban itt megjegyzem, hogy a XVIII. sz. második felében *tonsillotomiát* oláhok csináltak (M O E. I, 78.)

⁸⁶ **Kétszentgyörgynap:** a magyar és román szentgyörgynap közti idő. Más közlés szerint: Szentgyörgynap és húsvét közt kell találni a gyógyításra használatos kígyót. (K. 22.)

⁸⁷ A földi kutya az egyik közlés szerint *spalax typhlus*. Oláhlapád, Ethn. 1907:295.

⁸⁸ A golyva gyógyításánál halott szerepel Pápai Páriz-nál is. (Megholt ember koponyájából igyon a beteg. Pax Corporis, 355). V. ö. még Haltrich 308.

megfőzik és annak a levit a beteg a szájában tartja, a főzettel gőzölik, a féreg kihull. A féreg olyan, mint a hernyó, de „az értelmesebb ember tudja róla, hogy az ideg.“ A *masalarita* főzetéből és tengeri lisztből puliszkát is készítenek és azt a beteg arcára teszik. — Forró vasra ecetet cseppentének és azzal párolják. — A fájós fogra pálinkát tartanak, sósbórszesszel, levendula teával öblögetik vagy ha kihuzatták és a helye fáj, zsályával. — A lyukas fogba szegfűszeget, temjént, kámfort, izsóp levelet dugnak. Szentelt temjént még a román tanító is kért a kidei paptól. — A fogban lévő férget kígyófügyökérral vagy vitrom olajjal égetik ki. — Ha megdagadt valakinek az arca a fájós fogtól, akkor puskaporral összekevert színmézet tesznek rá. — Tesznek még a beteg ember fülébe foghagymát, kámfort, sósbórszeszes vattát. (Viszont fájós fognál foghagymát nem esznek, mert attól még jobban fáj.) — Tesznek még a beteg rész inyére vérszipót is. — Végül még egy gyógymód, a *türömfü és jajlevél*. (Egyszer türünk, egyszer jajgatunk.) (K. 9, 10, 12, 21, 22, 50, 60, 63, 64, 17,* 29,* 48,* 78,* Bá. 42.)

Pokolvar. Buba. A leggyakoribb fogbetegség, sőt úgyszólván az összes kórformák közt a legismertebb a pokolvar. Fáj a foga, a foghúzásra *szökik egy piros csomó, megdagad az egész orcája*. — *Odavetődött a pokolvar*. — Rossz fogtól kapni, dagad, fáj erősen. — *Megkél a fogfájás, csomó keletkezik ott*. — Kilencvenkilencféle a pokolvar.⁸⁹ (K. 10, 18,* 29,* C. 69, B. 76, 88.)

A pokolvarat gyógyítják helyileg is, de ritkán. Színmézes puskaporral kenik be, kívül a mézre dohánylapot tesznek. — Tejbe főtt csombordot tartanak rá. — Kék votyintyát tesznek rá. — Alkalmazzák a vérszipót is (K. 16, 21, 41, 60.)

A pokolvarral a leggyakrabban nézőhöz mennek, hogy az *lehúzza* a pokolvar. Legegyszerűbb formája ennek, hogy a pokolvar borssal kevert kovászos foghagymával *lehúzzák*, kilencszer *kerekítik*, de közben semmit sem mondanak. (C. 69.) — De ez csak ritka gyógymód, általános az, hogy mondanak is közben valamit. — Kidén most a leghíresebb pokolvar specialista

⁸⁹ Ritkábban beszélnek a test egyéb részén keletkezett pokolvarról. Pl. Szeme meg van hibázva, odavetődött a szemire a pokolvar. — Elvágтам a kezem sarlóval, megkótt a forróságából, ezért ütött ki ott a pokolvar. (B. 88.)

egy román asszony. (K. 29.)* A nézést vagy 10 évvel ezelőtt tanulta egy román asszonytól. Szilvafa töviből kilencszer földet vesz egy kis tányérba, 9 szem borsot és 9 burjánt a macskanádrából (*frunza bubí*) ad hozzá. A beteg a fájós oldalán ingét leveszi és 3 ujját a tányérba teszi. A nézőnő földet vesz a tányérból, kilencszer *megkerékíti* a fájós rész előtt, majd a földet a beteg karján lehúzza a tányérba, miközben sutogva mondja a román szöveget. Utána a miatyánkot imádkozza, az egészet kilencszer ismétli, végül a földet visszateszi oda, ahonnan vette. Háromszor néz, este napnyugta után és reggel, napkelte előtt és ismét este. Másnak a szöveget nem szabad elmondani, mert akkor már nem használ. Magyarok, románok egyformán keresik fel, főleg azonban asszonyok. („Eljöttem, hogy *nézzessen*, mert fáj a fogam.“)

Hasonlóképp húzza le a pokolvarrt egy másik kidei román asszony, de ő rövidebb szöveget mond (vagy legalább is csak ennyit mert nekem elmondani). A nézést érdekes módon egy magyar asszonytól tanulta, aki viszont egy román faluból hozta a tudományt.

A pokolvarr nagyhírű gyógyítója volt Kidén egy református magyar asszony, dálnoki és belényesi Kovács Gergelyné, aki azonban négy évvel ezelőtt 72 éves korában meghalt. Amíg élt, csak hozzá jártak a betegek mind a pokolvarrral, bár más is csinálta akkor is a faluban, de annak nem sikerült úgy. Egyéb gyógyításhoz is értett, de a pokolvarban volt a legjobb. Háromszor kellett, hogy jöjjön a beteg, amikor harmadszorra jött, már teljesen *le volt lohadva az arca*. Még sajátmagának is megcsinálta, a lánya hozott akkor földet. Egy román asszonytól tanulta, gyermekei viszont nem tanulták meg (egyik fia különben jóállású állami tisztviselő), csak az egyik unokája, egy 33 éves ref. asszony. De az utóbbi sem gyakorolja, kineveti, még magyarra sem tudja a szöveget lefordítani. Sokan mondták neki, hogy *produkálja*, „mert hisz csak a legnagyobb leánygyermeknek hasznos a keze, ha utána fiúgyermek születik“, ő pedig az. — Kovács Gergelyné gyógyítása hasonló az előbbiekhöz, azzal a különbséggel, hogy a földhöz savanyú kovászt, foghagymát, borsszemet is tesz és abból 3 kicsiny csomót gyúr. Magyar, román egyformán járt hozzá, a gyógyításért fizettséget nem kért („ne fizessen semmit, csak jó szót“). Szintén román szöveget mondott.

Változatok (román ráolvasások): a néző napkelte előtt mondja, éhgyomorra, 3—5—7—9 ízben vagyis mindig páratlan számmal. (C. 70.*) — A néző kezében sót, kenyeret, parasztat tart, azzal kerekíti és ráolvas, a végén háromszor köp, a sót, kenyeret kutyának adja. (C. 122.*) — A néző egyik kezében seprű, a másik kezében kendő, kés van. A késsel a pokolvart 3... 9 ízben keresztezi, közben ráolvas, utána háromszor köp. (C. 70.*) — Van, aki ezüst pénzzel nézi a pokolvart. (C. 55.) — Pénzzel vagy gyűrűvel néz, a gyűrűre kenyeret, sót ragaszt. (C. 117.*) — Ezüst pikulával, ezüst ékszerrel kerekíti. (C. 109.*) — Kis rongyot összefacsar, meggyújtja és azzal kerekíti a pokolvart. A román szövegű ráolvasás egyik feléig az egyik irányban, a másik felében ellenkező irányban kerekíti, utána kilencszer leköp, a földre keresztet vet. (B. 91.)

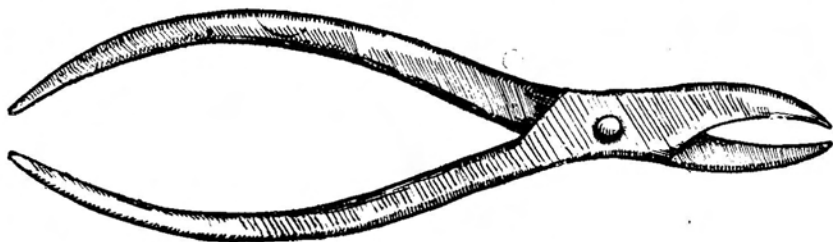
Rosace, rosáca. E román szó alatt valószínűleg a gingivitist értik. Az inyen kis fájdalmas hólyag keletkezik. — Csak az inyenben fáj, míg a bubánál fel is dagad. (K. 78.*)

Gyógyítása. Kidén egy román asszony *tud nézni neki*. Kis lapátra izzó szentet tesz, kezibe réznyelű kést vesz („mert csak réznyelű kés érvényes“), a beteg kitátott szájjal a füstölő szénre hajol, a néző a késsel a parázs felett keresztet vet, miközben románul ráolvas. A végén háromszor leköpi. Édes anyjától tanulta, aki nagyhírű gyógyító volt a faluban. (K. 78.*) A szomszéd faluban lakó bátyja teljesebb román szöveget tud. Szerinte kilencszer kell nézni ellene. (K. 97.*) — Egy másik néző csuporba három izzó szentet tesz és azzal kerekíti a beteg részt, miközben románul ráolvas. A mondás elején keresztet vet, a végén háromszor köp. (C. 70.*)

Foghúzás. A fájós fogú ember, ha már megpróbálkozott a különböző háziszerekkel, volt a nézőnél is, de fogfájása még mindig tart, elszánja magát, hogy kihuzatja a fogát a falusi fogorvossal. Ha felvilágosodott magyar ember a beteg, nem nézet, hanem egyenesen a foghúzóhoz megy. Foghúzással a hivatásos orvoshoz csak nagy ritkán mennek, Kolozsvárra pedig csak akkor, ha már a falusi foghúzás nem sikerült és az alveolus elgenyed. Kidében az idős J. S. a foghúzó, aki egyzersmint a környék állatorvosa is. (K. 16.) Öreg apósától tanulta a foghúzást, azt nézte, figyelte, de maga csak akkor kezdett a mesterségbe, amikor apósa meghalt. Körülbelül 40 év óta húz fogat. Apósa közönséges kovácsolt fogóval dolgozott, egy ideig

ő is azt használta. 1910-ben valódi fogorvosi fogót kapott általában egy kolozsvári orvostól. Kulcsa is van, de azt nem használja, mert nagyon durva szerszám. Fia már szintén megtanulta a húzást, ha az öreg nincs otthon, ő húz fogat. Sokan járnak hozzá, a szomszéd faluból is. „Jóságból teszem meg“, ahogy mondja. Sajátmagának is kihúzta már a fogát. Húzásnál „kicsit tekerni kell, hogy nyissuk meg.“ A vérzést édes tejjel csillapítja „annál jobb nincs.“ Ha a foghús meg van dagadva, gennyezik, nem húz addig, amíg meg nem gyógyult az inye.

Hosszúmacskáson is van foghúzó, akihez Csomafájáról jártak a betegek, de ma már nem húz, mert reszket a keze.⁹⁰

2. kép. Foghúzó fogó (K. 16). 16.5 cm.

37. Öntés.

Leírása. Piros foltokban üt ki a bőrön, tele hólyaggal a teste, meghólyagzik a teste. Tele volt a teste pattanásokkal, mint a kása. — Kis pattanásokat, sebeket, fekélyeket kap. — Hasán üt ki, apró buburuzás, aztán az egész testén. — Csupa seb volt derékig a lába, patikaszer nem használt. — Vereses fekete hólyagok, sebek keletkeznek a testén, olyan veres himlő, apró bibircsók vannak. — Viszked, szeme, ajka feldagad, fáj

⁹⁰ A fájós fognak országszerte igen változatos, de lényegében eléggé hasonló gyógymódja van, sok közülük igen nagy multra tekinthet vissza (pl. a *Hyosciamus niger*-rel való füstölés már megtalálható két babiloni receptben is, I. MOE. III, 262, vagy pl. még a **Türömfű** is régi dolog, XVII. sz. Ethn. 1915: 41). — De abban már különbözik vidékünk (és valószínűleg egész Erdély) Magyarország egyéb területeitől, hogy itt a periodontitist **pokolvarnak** hívják (L. a pokolvar lehúzását pl. Jankó: Torda, 253, vagy Jankó: Kalotaszeg, 199. Részletesebben Berde 227). A **pokolvar elleni burján** az egyik leírás szerint *Lysimachia numullaria* (Oláhlapád, Ethn. 1907:296).

a belső része, a belső részét gyötri az embernek, hogy étel se kell rula. (K. 3, 23, 32, 35, 53, B. 90.)

A fápt valószínűleg ugyanaz, románul.

Ok a. Öntésbe lépett, attól kapta, — Öntésbe volt. — Jön rá az öntés. — Paszulyt, kukoricaszemet, kásadarát, hamut keresztútra vagy az utcán keresztbe öntenek, abba lép. — Mint gyermek két összeragasztott krajcárt vett fel az úton; három nap múlva megbetegedett, stb. — Leggyakrabban az öntésben a fuszulykaszem szerepel. (K. 3, 23, 32, 35, 53, 78,* 99, Bá. 42.)

Gyógyítása. Az öntéseket orvos nem tudja gyógyítani. Legismertebb gyógymódja, hogy néznek ellene.

Kedden vagy pénteken, napkelte előtt kúthoz kell menni, a kútból 9 új fakalánnyal visszafelé számítva (9, 8, 7, 6, ... 2, 1.) egy felfordított veder fenekére vizet merni, majd a vizet csuporba önteni. A csupor vízzel az ajtó közé a küszöbre állított meztelen beteget le kell önteni, mondva: „Neked kalánnyal öntöttek, én most csak csuporral öntök.“ — Ezt 3 nap háromszor kell ismételni. Az adatközlő anyósának örökké volt 9 új fakalánnya, avégből tartotta, hogy mindig kéznél legyen. Kolozsváron is gyógyított így, ha szükség volt, akármikor, nem nézte, hogy milyen nap van. (K. 3.)

Napkelte előtt a kútra megy szóttlan vízért. A vizet 9 új fakalánnyal kétfelé méri: az egyik felét a felfordított veder tetejére, a másik felét edénybe önti. Minden kalánnyal kilencszer mer. A beteget csupaszon a küszöbre állítják, a néző az egyik kezében seprűt, a másikban az edény vizet veszi és a következőket mondja: „Te öntesz egyet, én öntök kettőt, te öntesz kilencet, én öntök egész vederrel“, azzal leönti a veder vízzel a beteget és lesepri a seprűvel. — Adatközlő egy román asszonytól tanulta, de ő maga sohsem csinálja. (K. 53.)

Napfelkelte előtt egy felfordított veder fenekére 9 új fakalánnyal kilencszer vizet mer, mondva: „Én merek eggyel, kettővel, ... kilencel.“ A vizet röstölőbe kiönti, majd azzal a küszöbre állított beteget leönti: „Ami a vízben van, az legyen a testeden, ami a testeden, legyen a vízben.“ Elmondó nagyban gyakorolja, magyarok, románok, katolikusok, reformátusok egyformán jönnek hozzá. „Én se nagyon hittem benne, de most lassan hiszem. Talán a hideg víz gyógyítja meg a betegeket.“ (Nénjétől tanulta, aki viszont a nagybátyjától. Mindegyikük római katolikus. K. 31.)

A nézőnő kedden, pénteken és ismét kedden napkelte előtt a patakhoz kimegy és a következő szavak kíséretében vizet merít: „Jó reggelt komámasszony, eljöttem az abrosz után, mert jöttek valamilyen vendégeim.“ A vizet haza viszi, kissé meglemelegíti és ezzel a vízzel a kádba állított beteget megmossa; a vizet a fejére tölti, mondva: „Uram Jézus, segély meg, hogy legyen az orvosság az Istentől és tőlem.“ Ezzel lehúzza rajta a vizet, vigyázva közben, nehogy szétfreckelje és valaki belelépjen. Tehát még a kádból is a beteg ruhára lépjen. A maradék vizet a néző visszaviszi a patakhoz, ismét köszöntve: „Jó reggelt, komámasszony, visszahoztam az abroszt, mert elmentek a vendégeim.“ — Adatközlő soknak nézte; ha szükség volt, rögtön éjjél után elment a patakhoz a vízért. Mondta magyarul is, ahogy fentebb lejegyeztem, mégis inkább románul mondja, mert *magyarul nem talál oly jól*. A nézésért általában 1 véka kukoricát kapott. (B. 90.)

Kide híres, de már nem élő gyógyító asszonya szintén 9 kalánnyal merített vizet a patakból kilencszer, a vízzel a mezítelen beteget leöntötte és szpurkált edénybe töltve a lecsorgó vizet, szóltan visszavitte oda, ahonnan hozta. A vizet azonban románul köszöntötte. Fia megtanulta anyjától, most is gyakorolja. (K. 32.)

Egy másik néző a pataknál 9 kis faággal forgácsot mer, homlokát megsimítja, majd hátrafelé dobja a forgácsot, miközben a román szöveget mondja. (B. 93.)

Bizonytalanabb értékű a következő adatközlés: búzakorpa főzetével kell mosni a beteget lefelé, utána, anélkül, hogy visszatekintene, keresztes útra kell kivinni a mosadékot, ott kiönteni, a fazekat a földhöz csapni. (K. 35.)

Az öntést románul *fáptnak* mondják. Mégis, mintha a *fápt* alatt valami mást értenének; a meghatározások szerint valamilyen kásaszerű pattanásokból álló kiütés (olyan, mint a kása), a beteg egész testét belepi. — *Kis kásaszerű pattanás, forróságtól kapja*. — *Apró sebek, mint apró himlő*. — Viszket a belső része, éjjel nem tud aludni. (K. 31, C. 70,* K. 97.*) — Megjegyzem, hogy a rüh nem tartozik ide, az ellen nem is néznek.

Az öntés és a fápt megegyezésére utalnak a hasonló gyógy módok. Az itt használatos gyógymód lényege szintén a patakról 9 faággal, kalánnyal merített víz használata, a test leöntése, megfelelő román szöveg kíséretében. Adatközlő a román szö-

veget egy magyar asszonytól tanulta. (K. 99.*) — Hasonló gyógymódot ismer K. 78.*

Ismerik azonban a fáptnak az öntéstől eltérő gyógymódját is: malomkerékről kell visszafelé vagy szótlán 9 cseppet meríteni és azzal a beteget lemosni, miközben románul ráolvasnak. (C. 70,* 117.*) Mondják azt is, hogy lóheveredésben hevert a beteg, attól kapta a fáptot. Gyógymódja: zabostarisznyával, gyapjutarisznyával a beteget megdörzsölik, utána a tarisznyát a tűzbe rázzák. Ezt kilencszer kell ismételni. (C. 107, 117.*)

38. Seb.

Levezett a seb = nedvezett. — *Mirigye* a sebtől van; addig van, amíg a seb tart.

Sebekre leggyakrabban növényképleteket tesznek, így hazug lapu, keserű lapu, uti lapu (kis pattanásos sebre) levelét nyersen teszik rá, Boldogasszony lapu levelét; katonacseresznye, vad-alma haja, vérehulló fű főzete levéllel mosogatják. — Lófing *vágástúl jó*, teljesen begyógyítja. — *Vágástúl, keléstül jó* az egérfarkú fű sóttalan szalonnával. — A szerecsendióvirághaj minden sebre, kelésre jó. Kigyófű szerepel egy mesében: Derzsén egy sebes lábú embert el akartak tenni láb alól, titokban ételébe kigyófüvet adtak, de ettől csak a lába meggyógyult lassan, az embernek semmi baja sem történt. Nem mese ez, igaz történet. (Bá. 42.) — A vérehullófű azért jó a sebre, mert e burjánra csepegett Krisztus vére a keresztről. (B. 76.) — A növényekkel való gyógyítás keveredhetik patikaszerrel: egy kidei asszony fekélyes lábát Gulárd vízzel megmosta, majd utána zöld lapú levelet tett rá. Az *ulcus cruris*ra különben jó a fehér liliom levél, farkasalmafalevél. (K. 30.)

Ugyanitt megemlíthetjük a következő verset is:

*Elvágtam az ujjam, jaj de fáj,
Fügefalevelet tettem rá,
Fügefalevél éjjel harmatos,
Alacsony a babám, de csinos.*

(Kide, 12 éves kislány.)

Egyéb szerek sebre, sértésre: só (sós kenyérbél még a tövist is kiszívja), csizmadiaszurok, pálinkás, szeszes ruha (*ulcus cruris*ra, vakütésre), szappanos, pálinkás vizes ruha, patikából

kígyózsír, fülsár, (ha tövist akarnak lábukból kiszedni), takony (csizmasértésre), hügy (ha kihat a keze, lába bőre). — Friss vágást lisoformos vízzel esetleg kimosnak, utána a szalonna felső részével bekötik.

Szerepelnek szentelmények is: Mikola búcsúhelyéről virágot hoznak, azt megfőzik és a főzettel mosogatják a sebet. (C. 69.) — Mikoláról az oltár mögül sárga porondot hoznak, azt ecettel feláztatják és a fájós kezet, lábat kötik. (De sebről itt nincs szó. C. 69.)

Ebbe a csoportba sorolható az ujj felszállkásodása. — *Felszállkásodik* annak az ujja, aki mást vizelni lát. — Ha kiszállkásodott a körömház, hámlik a bőre, úgy ujjait az ablakhoz dörzsölje, feltörölve így az ablakizzadtságot, ettől elmúlik. — Attól is, ha kemence szájába körmével oldalról besepri a hamut.

A sebeknek nincs külön gyógyító személye, legfeljebb az öreg unitárius papnéhoz mennek el, aki eléggé racionális módon, mosással, kötözéssel gyógyít.

Vérzéscsillapításra, elsősorban sarlóvágásra megtört kotáng virágot használnak. — Vérző helyre egyszerű főtt taplót (fűkullancs?) szorítanak vagy lófingot, pókhálót, meszet tesznek.

Az ismert gyermekvers:

*Gólya, gólya, gilice,
Mitől véres a lábod,
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja,
Sippal, dobbal, nádi hegedüvel.⁹¹*

Orrvérzés esetén erős ecetes ruhát tartanak a beteg orra alá vagy jól meglocsolják a feje lágyát, nyakcsigolyáját. — Arról is tudnak, hogy aranygyűrűt tettek a nyakcsigolyájára. (K. 50.)^{91, a}

39. Marás.

Akit a kígyó megmart, annak a harapott testrészét 3 napra és 3 éjjelre a földbe ássák. Állandóan a nedves földben kell lennie, így megszívja azt a részt, hogy olyan, mint a gyolcs.

⁹¹ E gyermekvers samanisztikus tartalmát különben nem Roheim vette észre először (ahogy pedig ez már lassan az irodalomba átment, l. pl. Berde 233) hanem E. P. (Erdélyi Pál), l. Ethn. 1901:42.

^{91/a} Túlnyomórészt kidei magyar adatközlők.

De tesznek a kígyócsípésre huygos sárt, földet is, akkor nem kél tovább.

Bogár-, darázscsípésre hideg vasat, huygos földet tesznek vagy petrezselyemmel dörzsölik meg. (K. 17,* B. 91, 129.) — Akit 9 mérges lódarázs megcsíp, az meghal. (C. 79.)

40. Égés.

Megégett vagy leforrázott testrészre a legjobb a reszelt krumpli. — Használják még a tón összegyűjtött békanyálat, sőt, aludt tejet, tintát, viasszal összeolvasztott faolajat, tejben megfőtt hársfa mezgét, áztatott málélisztet, ganéjt. — Hozatnak a forrázásra glétecetet a patikából is. (K. 45, 63, 77, 84, Bá. 42.)

41. Fagyás.

Fagyos testrészre sós káposzta lapit tesznek, az *kifagyasztja a fagyos részeket*.

42. Tályog.

Leírása. Inkább a fiatalok kapják a hajlásokban, ágyékban. A füle töviben, nyakon, álla, hónya alatt, lábon, ágyékban *megcsomózik, megkél, megdagad, kifakad. Magától csinálódik. Kinek kezdődik a tályog, meg van pirosodva.* (K. 30, 31, 53, 18.*)

Gyógyítása. Tályoggal a beteget a legtöbb esetben a nézőhöz viszik. „Megyek, mert az tud nézni.“ — „Legyen oly szíves, nézze meg a tályogot.“ (K. 18.*) A tályogspecialisták közt egyformán akad magyar, román; mindegyikük nő, a szöveget igen kis kivétellel románul mondják.

K. 9. — A tályogot fenkövel kerekíti, közben románul ráolvas. A végén megkeresztezi és leköpdösi.

K. 53. — A fenkö végit keréksárral besározza és azzal háromszor megkerekíti, háromszor megkeresztezi, háromszor megköpi. A szöveget is háromszor kell mondani. Kb. 18 éves korában tanulta egy román házaspártól, azóta is gyakorolja. Magyarok, románok, reformátusok, katolikusok egyformán jönnek

hozzá. A szöveget románul mondja, mert „románul jobban jön ki.“ A szöveget másnak nem szabad elmondani, különben nem használ.

B. 93. — A tályogot fenkövel kerekíti először az óramutató járásának irányában, aztán ellentétes irányban. A végén köp. (Román ráolvasás.)

Bá. 42. — *Fenkövel néz*, fenkövel kerekíti az előbbihez hasonló módon, a ráolvasás után keresztet húz a földön. Magyarul nem tudja, *mert nem talál a mondóka*. (Román ráolvasás.)

C. 69. — Anyósa híres nézőnő és bába volt Csomafáján, tőle tanulta a tályog elleni ráolvasást. Akármikor néz, ha ideje van rá (tehát a nézés itt nem napokhoz kötött). A tályogot fenkövel és tojással kerekíti kilencszer. Eddig csak családjának csinálta. (Román ráolvasás.)

C. 56. — A tályogot fenkövel vagy tojással kerekíti, közben magyarul mondja: „Te azt mondtad, akkora leszel, mint egy ökör, de ne legyél, oszolj el annyira, mint egy kis máknak a magja.“ — Ezt tudja, de nem gyakorolja.

K. 30. — Hideg vassal (fejszével, kulccsal) háromszor *visszafelé kerekíti* (= óramutató járásával ellentétes irányban), ráolvas, keresztet húz rá, végül háromszor leköpi. Románul mondja, mert románul jobban talál a szó. Egy vén oláhnétől tanulta, saját gyermekein produkálta. 22 éves lányát is megtanította rá, hogy tudja, ha tályog fordulna elő gyermekeinél.

B. 91. — A tályogot fejsze élével keresztetzi, a román szöveg végén fokával megnyomja. Anyjától, aki szintén magyar volt, tanulta. Románul mondja kb. a következőt: (saját fordítása) „Tályog, tályog, ne fájjál, ne teremjél, ne kelljél meg, térjél meg, a fejsze élével megkeresztetek, a fokával megütlek.“

C. 109.* — Fejszével kerekíti, a végén keresztetzi és háromszor köp. (Román ráolvasás.)

K. 18.* — Fejsze fokával a tályogot keresztetzi és kilencszer mondja a román szöveget, a végén háromszor köp. Román asszonytól tanulta, saját lánya még nem tanulta meg tőle.

C. 70.* — Háromféleképp tudja: tojással, fenkövel és fejszével. A háromféle módot különböző esetekben alkalmazza, így ha meg akarja *fakasztani*, tojással néz, ha *vissza akarja*

fordítani, fejszével. A tojással kerekíti, a fenkövel keresztezi, a fejszének először az élével, utóbb a fokával keresztezi. A végén köp. (Román ráolvasások.)

K. 31. — A kerékből kis keréksárt vesz és azzal keresztesen megkeni a tályogot, mondva: „Én megkenlek téged tályog, az Úr Jézus legyen veled, hogy távoztasson el téged.“ Kétszer mondja napkelte előtt, napnyugta után, akármilyen nap. Másoknak is megcsinálja, ha szükség van rá. „Ha nem használ, nem is árt.“ Egy magyar asszonytól tanulta, aki viszont egy román asszonytól sajátította el.

Egyesek szerint a tályoggal azonos a *jeluduta* nevű betegség (román szó). Itt a lágyékban, hajlatokban csomó keletkezik, kelés, vágás következményeképen. C. 70.* gyógyítása: talált csonttal keresztezi, románul ráolvas, utána a csontot megfordítva visszateszi.

A tályoggal kapcsolatban másfajta (román) nézésekről is hallottam, de szöveget nem sikerült megtudnom. — Bádokban egy román asszony laskanyújtóval tud nézni tályog ellen. Ugyanott egy másik asszony a tályogot, majd a földet megcsókolja, közben mond valamit. (Bá. 42. közlése.)

A fenti gyógymódok csökevényeinek kell tekintenünk a következőket:

A keréktengelyből keréksárt vesz, abba mártja a fenkövet és 3 reggel e fenkövel a tályogot háromszor megkerekíti (háromszor megnyomva a közepit), utána már a fenkövet nem használja, elrejtí. Szövegről nem tud. (K. 2.) — A tályogot hideg kulccsal visszafelé megkerekítik, kerék sárral bekenik. (K. 64.)

Férfi penisével visszafelé kerekítik. (K. 29,* 48,* 78.*)

Egérnek a bűrit ráteszik. (Kide.)

Lenmag tejbe főzve, rátéve megkeleszti, kifakasztja. (K. 18.* Borsa.) — Forti tapaszt is rátesznek. (Borsa.) — Fehér liliom levele színmézzel. (B. 76.)⁹²

⁹² Tályog és kelés közt itt különbséget tesznek. Általában a tályog és a ráolvasással való gyógyítása a legismertebb betegségnek illetve gyógy módnak számít. A meglehetősen bizonytalan értelmű kelevényt már régóta másutt is ráolvasásokkal próbálták gyógyítani (Pl. az egyik Bornemisza féle ráolvasás, Berde 210; 1656, M O E. III, 370; székely, Eth n. 1894: 324; Udvarhely, Eth n. 1901:33; Háromszék, Eth n. 1891:362; Szalonta, Eth n. 1914:321; Tápé, Eth n. 1891:37, stb.)

43. Kelés.

Leírása. *Kilis.* — *Fokadás, kifokad a kelés.* — *A kilisnek van teteje, csúcsa, míg a kelés a bőr alatt terjed, nagyobb helyet foglal el, de mégse oly mérges, mint a kilis.* (K. 2.) *Kifokatt, kifokasztotta.* Románul a kilis = *buboj*.

Megelőzés. Karácsony és újév közt nem szabad paszulyt főzni, mert kilises, sebes lesz. (K. 63, 64.)

Gyógyítása. Növényképleteket azért tesznek a kelésre, hogy szívja ki: bojtortján lapú, borzafalevél, farkasalmalevél (ennek levével mossák, ha valakinek keze, lába megkél és tele lesz nyúvel), egérfarkú fű, fehér lilium levele, jövötény (kelevényre, sebre), keserű lapu, kék adálya (kelevényre, sebre), lusorja, lósorgya levele, cikkája (cikáját összetörik, tejszínnel keverik, lapujába csavarva a kemencében megsütik és melegen a kelésre borítják), nagy jövötin (jövötény) lapu, sült hagyma csepp tejszínnel, kis lenmag vagy köménymag megtörve, tejben főzve.

Az utóbbiak már átvezetnek a nagyon népszerű *házi ír* készítéséhez. Kidén K. J.-né tudja a *házi ír* pontos összetételét, a receptet bibliájába találtam beírva. 1 pohár tejhez diónyi faggyút, 2 diónyi szappant, csipetnyi sáfrányt, 1 nagy hagymát, 5 leire faolajat, fél zsemlyét, diónyi sárga viaszt ad és összefőz, amíg ír lesz belőle. Egy zsidónétól tanulta. Mindenféle kelésre, kilisre, sebre jó. *Megkeleszti, sietteti*, de meg is gyógyítja, *meg is fokasztja, kitakarítja, begyógyítja.* Soknak használt, akinek megcsinálta a *házi irat*. (K. 4.) — Többekévesbbé hasonló formában mondta el K. 31, 41, 60. is. — Egyszerűbb, őszibb készítmódja: édes tejszinhez szappant, lisztet adunk, beleköpünk és megfőzzük. Utána kis gyolcsdarabra kenve a kilisre tesszük. *Keleszt, fakeszt, gyorsít, kiveszi a gyökerit.* A készítést azonban reggel, mosdatlan kell végezni. Adatközlő állítólag kisküküllői székelyektől hallotta, de itt mások is megtanulták tőle. (C. 119.)

Ha valakinek *az ujj* kél, csicstejes tésztát tesznek rá. (K. 77.) — Végül gyakran hoznak a patikából Forti tapaszt.

Körömméreg: teljesen átkéül az ujjon a köröm, az ujjbegy. Oka: ütés, szúrás, tövis. (K. 14.) **Gyógyszere:** jövötény, ebszölőlevél, keserű lapu. (K. 14.)

Egyéb, a helyi gyuladásoknál külsőleg alkalmazott szerek: rendes csizmabőr szurok, pálinkás rongy, vastag terpentín (*keleszt* és *fokaszt*), disznóoltó, vályog ecettel keverve borogtatásnak, nyúlháj, rongyra kent emberi faeces. — Eleven egeret is megnyúznak és a bőrit a kelésre teszik.

A természetfeletti módszereket kelésnél csak ritkán alkalmazzák. Pénzzel a kelésen keresztet kell csinálni és a pénzt napkelte előtt, szótlán keresztútra kell vinni és ott egy kerékvágásban hagyni. Adatközlő (K. 83.) maga nem hiszi, de a jelenlévők közt valaki akadt, aki komolyan vette. — A beteg rossz rostadarabot hordozzon a nyakán. Adatközlő megpróbálta, de nem múlt el. (K. 62.)

Egészen ritka jelenség, hogy sebészileg beavatkoznának a kelésbe. Állítólag sütik is: tüzes vassal kiégetik, jodonport tesznek rá, bekötik. (K. 2.) — Igen ritka, hogy valaki felvágna a beretvájával. (Kide.)⁹³

44. Kék pokolvar.

A testen kék hólyagok keletkeznek. *Kékhólyag*. — *A pokolvar szökik kézre, lábra is*. — Románul: *buba*. — *A buba vetődik fejre, kézre, lábra is, nem kél tojébb*. — *A szökés = pattanás (ez nem hólyagos)*.

Gyógyítása. Leggyakrabban kék fejtőt húznak belé.

Növényeket is tesznek rá: votyintya virágja, ebszőlő levele.

Anyatejből és lisztből tésztát csinálnak (vagy édes tejszínes tésztát) és azt ráteszik, jól megszívja.

Állítólag valamit mondanak is.⁹⁴

45. Szent Antal tüze.

Leírása. *Kicsattogzik az ember bőre, piros, sajog, fáj. A vérből üt ki, a bőr eltüzesedik*. — *Kiüt a bőrön, apró kása*. — *Megpirosodik akárhol a testen, nem üt ki egyszerre egy helyt. Elterül, tovább terjed, meg is dagad. Csomók is lesznek, ki is borulik*. (K. 3, 31, B.) — A románok *fogzsiunak* nevezik.

⁹³ Adatközlők: K. 2, 4, 10, 22, 31, 41, 45, 60, 77, 83, K. 17,* 29,* 78,* 99,* C. 119.

A kelésre vonatkozólag l. Berde 210.

⁹⁴ Adatközlők: K. 10, 14, 21, 47, 29,* 48,* 78,* Bá. 42, C. 55.

Fogzsiu: nagy pirosság képződik a testen, borzasztóan viszked. Piros foltok az arcon, másutt is. Megdagad, nagy hólyagok is keletkeznek. (K. 27.*) — Borsán az egyik esetben, amit láttam, juhhimlőt értettek *fogzsiu* alatt.

G y ó g y í t á s a. Általános hit, hogy annak a köpése gyógyít, aki a tüzes üstöt megnyalta. Szilvafőzéskor a kormos üstöt (új üstöt, amikor először főznek benne, amikor először *megforrósodik*) felfordítják és amikor még jól szikrázik, valaki megnyalja. 7 éves korban kell a szikrázó üstöt megnyalni háromszor, viszont az egyik borsai asszony úgy mondta nekem, hogy ő asszonykorában nyalta meg a szikrázó üstöt. Mondják, hogy szikrázik az üst, de nem forró. Fiú, lány egyformán megnyalhatja. Aki az üstöt megnyalta, *annak hasznos a leköpése*. Háromszor kell a beteget leköpni, korán reggel. Több asszonyról, férfiről hallottam, hogy tudtak és tudnak így köpéssel gyógyítani, mert forró üstöt nyaltak, sőt beszéltem is olyanokkal, akik ezt erősen állították magukról. (Adatközlők: K. 10, 27,* 78,* B. 91, 93, 98, C. 112.*) — Csomafáján jelen voltam szilvafőzéskor, amikor is többen megígérték, hogy 7 éves gyermeküket elhozzák üstnyalásra, a dologból azonban természetesen nem lett semmi sem.

A Szent Antal tüzét különben édes tejjel kenik be, amibe előzőleg hársfaszenet vagy málélisztet kevernek, esetleg vérenhullófüvet főznek meg benne. De moshatják tisztán az édes tejjel is. (K. 3, 10, 30, 31, 78.*)

A Szent Antal tüzének gyógyításában szerepelnek a szentelmények is, talán a névanalógia alapján. Így mosogatják szentelt vízzel. Ebben kicsit hisznek a reformátusok is, mert a református is eljön szentelt vízéért. (K. 3, 10, 27,* 31.) — Leszedik a templom zindelyét is, megégetik, hamuját tejszínben összezsínálják és azzal kenik a Szent Antal tüzét. Főleg a románok gyógyítanak így, de a magyarok is megcsínálják. (K. 27.*)

Úgy látom, hogy az *orbánc* (románul: *orbálc*) alatt valami mást értenek, legalább is annak másfajta gyógyítását ismerik. — *Orbánc: kiütés, seb az arcon, lábon. Sokáig fáj.* — Ha a veres himlő kezd elmúlni, hólyagok, *kis leves pattanások* képződnek. *Felforrósodik az ember vére, kiüt, kitüzesedik, kész az orbánc.* (K. 27,* Bá. 42.) — A *süjorbánc* már nem múlik el egyszerű kezeléssel. (Bá. 42.)

Az orbánc gyógyítása. Legjobb szeder-, somfa-, édes almafalevél főzetével mosogatni. — Behintik piros török búza lisztjével is. — Jó rá a kámfor ír. — Dohány főzetével is mosogatják, vagy az, akinek az orrán van, cigarettázik. (K. 27,* 47, Bá. 42.)⁹⁵

46. Sümölcs.

Leírása. *Sümölcs, sömölcs, sömörccs.* Románul: *mizsel.* A *buboriza* = valami sümölcs-féle. — *Volt sümölcsöm, de kiborult magától* (= kiment). — *Mint fájt darab ideig a sümölcsöm.* — (K. 1, 10, C. 124.)

Megelőzése. Ujjal nem szabad a csillagokat számolni, mert annyi sümölcs lesz a kezén. (K. 10.)

Gyógyítása. Legáltalánosabb gyógymódja a cérnával való jelképes lekötés. Selyemcérnával (kötővel) finoman átkötik, de úgy, hogy a kötés rögtön leszaladjon, mire a cérnán kis göb marad vissza. A cérnát az ablakban lévő virágcserepbe teszik, amit folyton öntöznek vagy a szemétdombba (eresz alá) elásák. Mire elrothad, akkorára eltűnik a sümölcs is. „Nem hittem babonaszóval, de ez valóra vált. Nem hittem, de ez sikerült, azóta hiszem.“ (K. 52.)

Végezhetik az előbbi vagy hasonló eljárást ráolvasás kíséretében.

K. 29.* — Újholdkor kimegy és egy cérnára vagy kötőre 9 görcsöt köt, miközben román szöveget mond. Utána a cérnát ereszcserébe ássa. Mire az elrothad, a sümölcs is elmegy. — C. 117.* — A holdvilágnál hajszállal mond (románul), de a hajszálat a sümölcsre kötve hagyja. — C. 70.* Holdvilágnál *néz* sümölcsnél. Szalonnabőrrel keresztezi, majd a szalonnabőrt megmutatja a holdnak román ráolvasás kíséretében. Végén a bőrt ereszcserébe ássa el.

Szalonnabőrrel lehet mondás nélkül is megkenni. Egyen pénteken egy kis szalonnát, azzal dörzsölje meg a sümölcsöt, utána ássa ganéjba. (C. 122.*) — Dörzsölje meg szalonnabőrrel és tüzze azt karóra, hogy vigyék el a csókák. (Bá. 42.) — Vagy egyszerűen csak az ereszcserébe ássa. (K. 10, 30.)

⁹⁵ A Szent Antal tüzeinek a forró üstöt nyalt ember köpésével való gyógyítását az irodalomban nem ismerem. Különben az orbánc, Szent Antal tüze gyógymódjait részletesen l. Berde 221.

Hasonló műveletet végeznek talált csonttal. A talált csontot háromszor a sümölcshez kell odanyomni: „Sömölcs, sümölcs, akkora légy reggelre, mint ahogy most reggel van.“ (Ezt este mondja. Reggel fordítva kell mondani.) Utána visszafordítva vissza kell tenni helyére a csontot. (C. 111.*) — Egyszerűbben: a talált csonttal megkenik, a csontot a helyére visszateszik. (C. 122.*)

A sümölcsöt lehet különböző szerekkel is kenni. Leggyakoribb, hogy tyúkúzat (a zuza bőrit) teszik rá. De kenhetik a forró csirkevérrrel is, vagy havibajos vérrel. (K. 1, 17,* 60, C. 122.*)

Szobában a porondot visszafelé az ajtótól seprik, felfordított rostán lerostálják, majd a poronddal a sümölcsöt bedörzsölik, végül a porondot keresztútra viszik. (C. 124.)

Patikaszert is használhatnak: szalicin zsírban, faggyúban keverve kiveszi. (K. 30.) — Vitrom olajba gombostűfejet mártanak és azzal kisütik. (Bá. 42.)

Végül van, aki egyszerűen hajszállal leköti, mire a sümölcs leszárad. (K. 23, 30.)

47. A bőr egyéb betegségei.

Bibircsó = a pattanás régebbi neve.

Brant. *Brantot kapott*. *Megbrantosodik valami testrésze*.

Cserepes kéz. Huggyal, tejszinnel, faggyúval megmossák. (K. 45.)

Cserepes száj. Tejszinnel kenik. (K. 45.)

Ekcéma. Van ekcéma, ami *levezik* (= lé folyik belőle). *Kide. Kilencféle az ekcéma*. Mert egynek elmúlt az orvosságtól, másnak ugyanattól nem múlt el. (K. 10.)

Hidegcsípés. (Románul: *obrintetura*). Akkor keletkezik, ha a bőrön egy kis seb, karcolás van és azt a hideg megcsípi, megdagad. *Gyógyítása*: a hozzáértő nézőnő kicsiny gyapjut vág le és azzal először az óramutató járásának irányában majd ellenkező irányban körülkeríti a hidegcsípést, közben románul ráolvas. Utána háromszor köp. 3 napon át háromszor kell nézni, napkelte előtt vagy napnyugta után. Öreg anyjától, aki magyar asszony volt, tanulta. Hangosan mondja. (B. 93.)

Hóttet. Hideg, kemény csomó. *Gyógyítása*: halott kezéhez háromszor hozzáverik. (K. 9, 17,* 47.)

Izzadástud (pl. a lábon) égetett timsó. (K.)

Lóheveredés. Nagyon vakaródzik, viszket a teste. Oka: odafeküdt, ahol a ló *megheveredett*. „Lóheveredésbe léptem.“ — Gyógyítása: Zabos tarisznyával megdörzsöli a testét és a tarisznyát keresztútra kirázza. Aki belép, megkapja. — Korszerűbb változatban: mindennap tiszta vízben megfürdetik, utána zabos tarisznyával megdörzsölik. (K. 16, 23.)

Pattanás. *Szökik egy kis pattanás. Meghal a kis szökésből.*

Pecsénzsiny (Román). Az ujjon piros, fehér hasadások keletkeznek, fáj, vér is hull belőle. Gyógyítása: kis darab óhajat lótetű testével összetörnek, azzal megkenik. Ki van próbálva. (K. 62.)

Pörseny. *Száraz vakarás.* Kis *domborodás* a bőrön, *kopás*. Nagyon viszked. Sokan vannak így a faluban, dugva vakarják. Ez nem rüh, mert a rüh kelevénnyel jár, *bomlik ki*. (K.)

Rogya. Himlőhely. Hólyagos himlő után a gödrök ott maradnak a testin. Az ember is *megrogyázik*, de általában inkább a zöldségről (pl. ugorka) mondják, hogy *megrogyázik*. (K. 63, 64.) — Átkokban: *Verjen meg a rogya. Hogy a rogya verjen meg.*

Rüh. Kilencféle rüh van: a *macskarüh* apró, mint a zsemlyekása. Más a *sebes rüh*. (Bá. 42.) — Gyógyítása. A rühest kenyérkiszedés után a kemencébe bujtatják. — Kutyzásírt rüh ellen megpróbálnak. (K. 16.) — A beteg testét kátrányszappannal megmossa, meleg fürdőt vesz, majd a következő kenőccsel bekeni magát: csupor bivalytejfelbe két evőkalán büdöskővirág, diónyi égetett, tört timsó, annyi égetett kékkő, mint egy fái mogyoró és az egészet másnapig kemencében kell hagyni, hogy éledjen. Tiszta ágyneműt váltson a beteg. (K. 31, 60.)

Sömör. Aki ott mosdik, ahol a lovak a vályuból isznak, sömört kap. (K. 63, 64.)

Tyúksegg. Arcan, kezen bőrkopás. Megfehéredik, felborzolódik, *felkosalódik* a bőre. Viszket a keze fején, néha az arcán is. — Arcan *tyúkseggnek* mondják, kézen *ekcémának*. — Oka: Aki tyúkölből megmosdik, *tyúkseggel megtelik*. — Attól kapni, hogy meleg tojás érinti az arcot. — Talán a szélkifúvás okozza. (K. 10, 30, 60, 62—64.) — Gyógyítása: a puliszkatörőről lekaparják a puliszkát, *keresztesen* jól megnyomkodják

vele a tyúksegget, aztán a puliszkát a tyúknak adják. — Forró puliszkát tesznek rá. — Sós mézzel kenik. (K. 60, 62.)

Tyúkszem. A tyúkszemes lábat egy óráig áztatni kell langyos vízben, majd erős ecetessenciával bekenni. — Faggyú szalicilporral. (Az első egy kidei asszony receptje, soknak tanácsolja.)

Urzikár. Apró kiütés. Gyógyítása: apró csollányt megfőznek és annak levével mossák. (C. 107.)

Vadhús. Vadalmafa, szeder, somfa levele összefőzve, ezzel kenni. (K. 47.)

Vaktetű. Erősen megfázik a lába, mindig viszked. — *Csinálódik, amikor elizzad a láb, kipálk az ujja közt,* mindig vakarja. Csak lábon van. — Akinek a lábujja erősen összeáll, megnedvesedik, nagyon viszked, az a vaktetű. *Ebből következik az ekcéma,* amit már nem lehet gyógyítani. (K. 10, 62, B. 91.) — Gyógyítása: meleg plattenhez tartják, megsütik. — Amikor mosás, szapulás van, a folyó lúgba tartják, biztosan elmúlik egy évre. — Petróleummal bedörzsölik. — Csipkebokor levelét megfőzik, azzal mossák. (K. 10, 62, B. 91.)⁹⁶

48. A bőr élődici. Bolha, poloska, tetű.

Tavaszi tisztálkodás. Jóslás: ha tavasszal, amikor a juhok bárányoznak, először fekete bárányt látunk, akkor a bolhák esznek meg, ha fehéret, akkor a tetűk. (K. 47.) — Március elsején, napkelte előtt csurdén egy lepedőt kell rázni, közben román szöveget mondani, akkor nem lesz bolha egész éven át a házban. (C. 70.*) — Változatok: március elsején seperje ki a házat, mondva közben az előbbihez hasonló román szöveget. (K. 63, 64.) — Márciusban újholdkor, amikor benn a szobában sepernek, valaki az ablakon át bekiáltja a román szöveget. (B. 88.) — Március elsején reggel fogjon a macskáról egy bolhát és azt vigye ki a házból, mondva közben románul hasonló mondókát. (K. 47.)

Nagypénteken az egész telket ki kell seperni, akkor sem kígyó, sem béka a házba be nem jön. (B. 129.)

Nagyboldogasszony napján, hogy a templomba menjenek a békák, rossz állatok, kiséprik a ház körül a helyet, mondva: „Seprem a békákat, nem a gazot.“ (K. 10.)

⁹⁶ A bőr betegségeinek irodalmát l. Berde i. m.

Bolha ellen az ágyba ürmöt, diófalaput, zöld paradicsomhajtást tesznek. (K. 22.) — Poloskát (palacféreg) paprikával, kénvirággal füstölnek. (K. 60, B. 129.) — Tetű ellen használják a petróleumot, lapos tetű ellen a huszárzsírt. (K. 10, Bá. 42.)⁹⁷

49. Kozmetika.

„Falun általában az az elegáns, ha fehér a lánynak az arca. Az urak közt a városban, ha barna.“ (K. 26.*)

A testi szépség varázslásának ideje a március. Márciusi hóban mosakodnak, hogy ne fogja meg a tavaszi szél, múltjon el a szeplőjük, fehérek legyenek az egész nyáron. (K. 60, K. 10.) — Aki nem akarja, hogy nyáron a szél megfogja, március elsején csurdé fenekével hátrafelé menjen ki az ajtón. (K. 10.) — Első fecske látásakor mondja a lány, miközben száraz kezével arcát mossa: „Fecskét látok, szeplőt mosok.“ (K. 30.)

Románoknál divatos a *marcisur*. Március közeledtékor a lányok a boltban zsinóron függő keresztet vagy Máriát vesznek. Március reggel nyakukba akasztják vagy a kezükre kötik, egész hónapon viselik, majd a hónap végén szilvafára kötik (gólya után dobják), nehogy megfeketedjenek a nyáron. (C. 117.*) — *Marcisur* a szűzességet jelenti. (B. 129.) — Csomafáján néha a magyar lány is hordta, a magyar bíró 11 éves lánya kezére kötötte, nehogy megbarnuljon, idősebbik lánya azonban csak pár napig viselte, aztán elhagyta.

Általános kozmetikai szer a vizelet, a „falusi gricerin“: „pisálj a markodba, azzal mosakodj.“ A kéz, láb bőrének kihasadását is vizelettel kenik (K. 10.), de akkor is, ha a szél kifújta az arcot, ezért foltos (= *picsinszinya*). De használják az utóbbi esetben a tejszínt is. (B. 91.)

Régebben Kidén is *viricset szedtek*. A viricsben a lányok mosdottak, hogy finom legyen a bőrük, a szeplő ne üssön ki. Derzsén tavasszal a fiúk megfúrják a nyírfa kérgét, a lyukba borzafacsapot dugnak, alája edényt helyeznek vagy egyszerűen csak szalmaszállal kiszívják a viricset. A viricset kozmetikai szernek használják, esetleg megisszák, gyógyításra azonban nem használják. (K. 22.)

⁹⁷ A március eleji szokások úgy látszik csak Erdélyben vannak meg a bolhaűzéssel kapcsolatban. L. Berde 182. Jankó Torda, 254.

Növények szépítőszerként szerepelhetnek. Ami harmat, eső a kakukfű tölcséres levelében meggyűlik, azzal mosdanak a lányok, hogy szépek legyenek. — Kutyatejjel arcukat megdörzsölik, hogy a szeplő lemenjen. — Sarjuvirág vagy borzavirág főzetével mossák hajukat, hogy szépen nőjjen. — Ciberével fésülködnek. (B. 88.)

Szépítésre a patikából szűzlány tejet kérnek. (K. 80, 81.) Szeplő ellen rühzsírt is használnak. (K. 30.)

A lánynál fontos, hogy hosszú legyen a haja. — Ha halott van a háznál, nem szabad fésülködni, mert elhull a haja. Ép ezért nagypénteken sem szabad, mert akkor Jézus volt a halott. (K. 64.) — A kopaszok azért kopaszodtak meg, mert sok huncutság van a fejükben. (K. 10.) — Akinek a haja hull, diófalevéllal mossa. (K. 10.) Hajbetegségek közül csak egy adatot sikerült feljegyezni, mások erről nem is tudtak: ha valakinek a *moly eszi a haját* (= a hajszál vége többágú lesz), akkor elmegy egy olyan terheshez, akinek előzőleg az első gyermeke fiú volt és ez a terhes a beteg hajú fején három hajszálat 2—3 ágra hasít. (K. 10.)

A *kosz* orvossága a víz és a szappan. (B. 91.)

50. Marjulás.

Marjulást kapni, ha valaki például a lábával félrelép. A marjulás, de általában a ficamok, csonttörések kezelése kizárólag specialisták dolga. — Csomafáján J. M. (C. 122.*) helyrehúzza a marjulást. Ugyanő törést is tud lapickába helyezni. — Többen Kovácsiba mennek Csomafájáról egy emberhez, aki a marjulást helyre teszi.

De értenek a románok a marjulásnak ráolvasással való gyógyításához is, pl. C. 70.* a marjulást ujjával keresztezi, miközben a román szöveget mondja. K. 25.* kevéske zsírt kanálban a kezében tart, másik kezével azt döfködi, miközben románul ráolvas. Utána ezzel a zsírral keni meg a marjulást.⁹⁸

⁹⁸ Ficamodás elleni ráolvasást itt is már csak a román tud. De a magyarságnak is voltak a marjulás (**menyelés**) elleni ráolvasásai (Bagonyai ráolvasás, 1488-ból, Századok 1872:2, M O E. II, 304, Bornemisza-féle ráolvasás, 1578 kb., Horváth C. 439), újabb gyűjtésekben is találhatunk ráolvasást (Szeged környéke, Ethn. 1891:71; Né-pünk és Nyelvünk, 1929:189).

51. Csontrakó.

A környék leghíresebb csontrakója B. V., 57 éves román ember. Már anyja is híres gyógyító volt, sokmindent tudott, ámbár a csonttörésekkel nem foglalkozott. Apja marhabetegségekhez értett, herélt, stb. Csontrakó tudományát emberünk — saját bevallása szerint — egy öreg református magyar embertől tanulta, akinél hosszabb ideig szolgált. Az öreghez sokan jártak csonttöréssel, azokat gyógyította, B. V. segített neki, lassan maga is megtanulta. Az öreg viszont — állítólag — a huszároknál sajátította el ezt a tudományt. B. V. a háború alatt szanitéc is volt, ott is tanult.

Marjulást, ficamodást, inhágást, farzsábát, csömört tud kenni, de csak családtagjain gyakorolja. Törésekkel azonban távolabbi falvakból is eljönnek hozzá. A tört vétagot először megkeni, megkeresi, hogy *nincs-e roncsolt csont, a törést kiegyenesíti*, majd vizes ruhával beköti, ami ha megszáradt, újra locsolja. A kötést *falapickák* közé szorítja, amiket — a szükséges méretnek megfelelőleg — akkor faragja ki hamarjában. A lapickák közt a réseket ruhával kitömi, hogy egyenesen feküdjenek a lapickák. A lapickákat gyapjúfonállal (ami a szövésnél hátúl marad: *rostokkal*) kötözi össze. Spárga a lapickák összekötésére nem jó, mert szorít, de a gyapjúfonál enged, mint a gumi. Saját állatain is megcsinálja, ha egy csontjuk eltörik.

B. V. értelmes, ügyes ember, afféle ezermester, aki csizmát csinál, állatra a patkót felveri, jármot farag, kis kovácsműhelyéhez sajátmaga csinált bőrfujtatót. Vagy harminc év óta rakja a lapickák közé a tört csontokat, sokan felkeresik, munkájáért azonban legfeljebb pakk dohányt adnak, a kocsmában megkínálják pálinkával. „Vaszi bácsinak“ hívják, „Elmegyünk Tyifor Vaszihoz“, „Vaszi bácsinak *szerecsés keze van*“, stb., tehát nincs külön a gyógyítással kapcsolatba hozható elnevezése. Hat évvel ezelőtt eladta Kidén a két hold földjét és a pénzen távol, Újfalú határában 18 holdat vett, ott tanyát épített, most már sok marhája, állatja van, vagyonosodik. Ott is sokan felkeresik. (K. 97.*)